

FEKETE SÁNDOR

A költő kardjai

PETŐFI A FORRADALOMBAN

BUDAPEST

Z-füzetek/12

**A sorozatot szerkeszti
SIMOR ANDRÁS**

**Fedélterv és tipográfia
JORDÁN GUSZTÁV**

© Fekete Sándor, 1991

Kamasz voltam még, amikor a márciusi ifjak példája megigézett. Ha már követnem nem lehetett őket, legalább megérteni szerettem volna tetteiket, „irányeszméiket” – egyetemistaként közölt szinte minden cikkem, tanulmányom, könyvem témáját Petőfinek, Vasvárinak és társaiknak köszönhetem. A pályakezdésem óta eltelt négy és fél évtized alatt felváltva működtem hol újságíróként, hol egy akadémiai intézetben, de a márciusiak s kivált Petőfi életének és művének kutatását mindig életprogramomnak tekintettem.

Letölthető:

[\[PDF formátumban \]](#) [\[EPUB formátumban \]](#)

BEVEZETŐÜL

Kamasz voltam még, amikor a márciusi ifjak példája megigézett. Ha már követnem nem lehetett őket, legalább megérteni szerettem volna tetteiket, „irányeszméiket” – egyetemistaként közölt szinte minden cikkem, tanulmányom, könyvem témáját Petőfinek, Vasvárinak és társaiknak köszönhetem. A pályakezdésem óta eltelt négy és fél évtized alatt felváltva működtem hol újságíróként, hol egy akadémiai intézetben, de a márciusiak s kivált Petőfi életének és művének kutatását mindig életprogramomnak tekintettem.

Eljutottam abba a korba, amikor az ember már minden készülő munkáját egyszerre mind az utolsóknak is tekintheti, nem tudhatván, lesz-e még folytatás. Esetemben nemcsak éveim száma, hanem az adott történelmi korszak is balsejtelemmel tölthet el – a könyvkiadás brutális piacositása csak a hígabb műfajok iránt támaszt érdemi keresletet: azt a fajta „társadalmi megrendelést”, mely 1948 táján poros fóliák búvárlására készített, ma nem várhatom el. Ezért, amikor lehetőségem kínálkozott arra, hogy a Z-füzetek sorozatában publikálhassak, némi tünődés után úgy döntöttem, hogy Petőfi 1848-49-es vállalásainak, dicsőségének és vereségeinek történetéhez gyűjtött adalékaimból válogatok egy csokorra valót. Vele kezdtem pályámat, egy – életemben esetleg utoljára megjelentethető – munkámhoz illőbb tárgyat nem is találhatnék.

Az elmúlt másfél évtizedben száznál több alkalmi írással tisztelegtem az 1848-as szabadságharc, legnagyobb és legtisztább forradalmunk emléke előtt. Ha ifjúkori írásaim itt-ott elmaraszthatók a romantikus rajongás talán bocsánatos vétkében, e mostani válogatás remélhetően érzékelheti, miként igyekszem – továbbra sem engedve a Negyvennyolcból – forradalompartiságomat tárgyias-tárgyilagos szemlélettel egyesíteni. Az ember előbb-utóbb rájön, hogy a revolúcióknak is megvan a maguk végzete: vagy elbuknak, vagy elfajulnak, s ezért minél elvhűbb és jellemesebb egy forradalmár, veresége annál bizonyosabb. Petőfi Sándor útja a márciusi dicsőség ormairól ezért vezetett törvényszerűen a fejedéregyházi csatamezőkig: ő kelt fel elsőnek, a szabadságháború utolsó vitézeivel kellett elesnie.

Budapest, 1991. január 12-én,

az 1848-as forradalmak nyitányának,
a palermói felkelésnek 143.
évfordulóján.

Fekete Sándor

A NAGY NAP ELŐESTÉJE

Elsőként alighanem Jókai nevezte „Petőfi napjának” március tizenötödikét. Csaknem félszázad kellett ahhoz, hogy a költő személyes kezdeményezésének dicsősége végre e méltó megfogalmazását nyerje el:

„Ezt a napot »Petőfi napjának« nevezze a magyar nép, mert ezt a napot ő állítja meg az égen, hogy alatta végig küzdhesse a nemzet hosszúra nyúlt harcát elleneseivel. Petőfi merész föllépése nélkül ki tudja meddig elforgatták volna a politikusok a szóbeszéd archimedesi csavarját. Egy reggeliül estig tartó fényes álom volt az egész nap. Egy folytonos gyönyör, mely olyan édes, hogy szinte fáj! Mint két egymáshoz láncolt fegyvertárs, mentünk e nap fátuma elé, Petőfivel.” (1892)

Petőfi napja című elbeszélésében kevésbé költőien, de a lényegben teljesen hasonlóan érvelt a már szintén megöregedett Vajda János: „Talán Budapesten is történtek volna erőfeszítések, mint Európa minden nagy városában, az akkor oly szédítő varázsú Páris forradalmának utánzására; de egyet, mint szemtanú, bizonyosnak merek állítani, tudniillik, hogy Petőfi nélkül a március 15-iki nap eseményei nem történnek meg. Még talán csak kísérlet sem történik, hogy forradalmi cselekvés terére ragadják a fővárost ...” (1895)

Az irodalom történetírója, aki mintegy hivatalból köteles az ördög kirendelt ügyvédjének szerepét játszani minden memoárral szemben, meg kell hogy kérdezze, vajon nem a *megszépítő messzeség* emeli-e ilyen fénybe Jókai és Vajda emlékeit? S ha sorra veszi a többi kortárs tanúvallomását is, kedvetlenül kell tapasztalnia, hogy a részletek egész halmazában talál olykor meghökkentő ellentmondásokat. S ilyenkor rádöbbenhet arra, hogy az állítólag legjobban ismert magyar költő életének leghíresebb napjáról még mindig mennyi kósza legenda él a köztudatban, s mennyi kérdőjelet hagyott válasz nélkül a Petőfi-biográfia.

Nem csoda, hogy a történészek megunták a nagy nap történetének homályait, és sikerült is sok kusza mozzanatot megvilágítaniuk (mindenekelőtt Spira György és Varga János tárt fel új összefüggéseket és dokumentumokat), de még mindig maradtak bizonytalan, tisztázatlan vagy éppen tévesen előadott epizódok e korszakfordító nap krónikájában. Máskorra hagyva a tűnődést március tizenötödike eseményeiről, ezúttal csak az *előeste* néhány rejtélyére próbálok fényt deríteni. Vagy szerényebben: kérdőjeleket szeretnék kirakni néhány olyan emlékezés mellé, amely nemzedékről nemzedékre legendákat örökít ránk.

Ismeretes, hogy 1848. március 14-én az Ellenzéki Kör a Pilvax fiataljainak részvételével nyilvános gyűlésen vitatta meg, milyen cselekvési lehetőségek nyíltak a reformpolitika előtt a francia események teremtette új európai helyzetben. Két fő tábor alakult ki a pesti ellenzékben: a hivatásos politikusok, „a józanabb párt” negyvenegynéhány éves hangadói országos aláírásgyűjtést akartak a reformokat követelő *petíció* támogatására (ez a terv a mozgalom lendületének fékezését célozhatta), a

huszonéves fiatalok viszont az *azonnali* petíció mellett kardoskodtak, mert a kedvező nemzetközi pillanatot ki akarták használni.

Száz éven át tartotta magát a legenda, hogy Petőfi is ott ágált az Ellenzéki Kör vitájában. „Szemtanúk” látták jelen sem volt alakját, „fültanúk” idézték el nem hangzott szavait – elgondolkodtató intés ez arra, hogy a vitatható memoárokat kíméletlenül a vitathatatlan adatok kontrollja alá kell helyezni. A cáfolhatatlan tény ugyanis az, hogy Petőfi – saját vallomása szerint – nem ment el a gyűlésre. Másfél hónappal az események után kinyomtatott naplójában határozott szavakkal ezt írta: „Én nem voltam jelen az ellenzéki kör gyűlésén.” Kitétte magát a még frissen emlékező nyilvánosság próbájának, és senki őt nem cáfolta! Naplóját tehát ezúttal is előnyben kell részesítenünk az ifjúságuk mámoros napjain tűnődő öregek alkonyi félálmaival szemben.

E megfontolás vezetett már harmincöt évvel ezelőtt, amikor a márciusi fiatalokról először írván, nem szerepeltettem Petőfit az Ellenzéki Körben – de utána sem, a *Pilvax esti ülésén*. Több emlékező ugyan részletesen leírja, miként izgatott a költő ezen az estén az azonnali cselekvés mellett, de az emlékezések igen késeiek, ellentmondásosak – a költő pedig hallgat a Pilvax-beli színjátékról. A krónikák alapján egy másik költő beszél róla, legszebb Petőfi-életrajzunk szerzője, Illyés Gyula. Az általa festett 6 feledhetetlen tablón a tanácstalanul tanakodó fiatalok közé berohan a „pozsonyi ifjúság küldötte” a bécsi forradalom hírével, mire a csendet „egy érces hang töri meg. »íme a forradalom fürgetege már itt zúg a közeli szomszédban. És mi tétovázunk? Nem, cselekedni fogunk.«” Összefont karokkal, egy asztal tetejéről Petőfi beszélt – Illyés és forrásai szerint.

De más források azt mondják, hogy a fiatalok, „Petőfivel az élükön” már a Körből a Pilvaxba érve megtudták a felkorbácsoló hírt. Ugyanakkor Jókai azt állítja dacosan, hogy a pesti mozgalomnak „mégsem a bécsi forradalom volt a keresztanyja”. Fél századdal március idusa után, kezében a hajdani *Pesti Hírlappal*, melynek 1848. március 17-i száma azt írja, hogy a bécsi hír már 14-én megérkezett Pestre, Jókai ezt „lehetetlennek” ítéli... Szerinte a Kör határozata, hogy a petíciót a felterjesztés előtt országosan köröztetni akarta, „az eszmefolyás elmocsarasodása” volt (ami igaz egyébként), s ez ellen tiltakoztak a fiatalok március tizenötödikével, a 12 pont életbe léptetésével. A Pilvax esti ülése helyett egy Petőfivel közös lakásukon tartott „találkozást” emleget, sajnos közelebbi konkrétumok nélkül.

A feledékenység mértéke nemcsak az ereken lerakódó méz mennyiségétől függ – szerepet kaphat itt az érdekek is. Ha Jókai tagadja a bécsi forradalom ösztönző hatását és Petőfi hallgat e tárgyról, nincs-e ebben része annak is, hogy érdemüket esetleg csökkenthetné, amennyiben nem volt elég az imádott Párizs példája, hanem a gyűlölt Bécs felkelése adta meg nekik a döntő ösztönzést?

De nem merülök el e kérdésben, az egymásnak felelő emlékezések és dokumentumok szembesítése hosszabb terjedelmet igényelne. Maradjunk inkább a legendás Pilvax-beli este jeleneténél, amely némely kortársak s Ferenczi Zoltán, majd nyomában Illyés szerint nem ér véget Petőfi asztal tetejéről elsüvöltött szavaival. Mivel a fiatalok Petőfi intervenciója után is haboznak, egy „még ismeretlen fiatal író, Vajda János bezárta az ajtót – addig senki sem távozhat, amíg valami döntés nem lesz. Az ifjúság vezetői gyorsan határoznak. Holnap, a bécsi mintára tüntetést kell rendezni az egyetemi hallgatókkal... A költő hazamegy ...” – Illyés foglalja így össze némely kortársak emlékeit.

De ... Maga az „ismeretlen fiatal író”, a Gina-versek későbbi költője 1868-ban, tehát viszonylag korán, „csak” húsz évvel a forradalom után, egészen másként emlékezik. Szerinte „Március 14-én néhány szóvivő fiatalember a közvélemény asztalánál

abban állapotodott meg, hogy másnap reggel proklamálja a forradalmat. Éppen akkor léptem a kávéházba, midőn *a végzés már hozva volt*. Indultunk kifelé.” Nem emleget semmiféle ajtózárást, szerepéről csak ennyit mond, némileg humorral is: „De hát miért holnap? – mondtam ekkor. – Miért nem ma – mindjárt? Az éjjel elfoghatnak benneteket.”

Éjszaka persze nincs tanítás az egyetemen, nem dolgozik sem a városháza, sem a nyomda, éjszaka csak katonai puccsot lehet csinálni, nem forradalmat. És nehéz elképzelni, hogy amit egy Petőfi Sándor az ő sziklanyomatékú magabiztosságával, az annyiszor megjövendölt forradalom olaszországi és párizsi kirobbanása által igazolt *jóslói* tekintélyével nem tudott elérni, azt egy – az akkor 21 éves hős által később nem is vállalt – ajtóbezárás trükk tudja eredményezni.

Az est még sajátosabb változatát olvassuk Thallóczy Lajosnál, Vasvári első életrajzírójánál. E szerint a kávéházi gyűlésen „ember ember hátán”, Vasvári a főszereplő, az ő beszéde nyomán „örjögésig menő rivalgás tölti be az egész utcát” (!), „a lelkesedés fokként nő”, s éjfélkor, „Vasvári újabb lelkesítő beszédére, a kávéházi ifjúság tette szánta el magát”.

S mit csinál Petőfi, amíg Vasvári a petíciótól a forradalmi *tettig* tereli az ifjúságot és az utcát? Nem vesztegeti idejét: „... a mellékszobában írja *Talpra magyarját*... „Vagyis miközben arról kellene döntenie, hogy petíció vagy forradalom, ő azt a versét fogalmazza, melyet – a költőtől magától tudjuk – már március tizenharmadikán megírt!

Sok ellenvetést lehetne még tenni, de ezeknek csak az eredményét összegezem itt: e március tizenegyedik este lefolyása némileg kétesebb annál, ahogy tudomány és művészet oly gyakran ábrázolta.

Nyilván a jogos kételyek hatása alatt, mindenesetre mások is arra a következtetésre jutottak, hogy Petőfi talán ott sem volt ezen a Pilvax-beli gyűlésen. Ami viszont „feltűnő”, s így előáll a kérdés, hogy március tizenötödikének e „gyakorlati előkészítésében” miért nem játszott „úgyszólván semmi szerepet” a költő? „Alighanem Jókainak van igaza – olvashatjuk Petőfi egy különben igen kiváló kutatójának szép könyvében –, aki szerint Szendrey Júlia tartotta vissza, nehogy életveszélynek tegye ki magát: becsukta a szobájába. Más volt a helyzet március 15-én reggel, amikor Petőfi már semmiképpen sem maradhatott ki az eseményekből. (Martinkó András: *Petőfi életútja*. 1972. 160.)

Elmerenghetünk a jeleneten: Júlia szobafogságban tartja az ő Sándorát, nehogy elmenjen a Körbe meg a Pilvaxba. De miféle életveszély leselkedett volna Petőfire e két békés helyen? Semmi az égvilágon. Az életveszély másnap reggeltől fenyegette Petőfit, amikor viszont Júlia – mind a költő, mind más tanúk szerint – lelkesen biztatta férjét a tett vállalására.

Napoleon óta tudjuk, hogy a fenségést a nevetségéstől csak egy lépés választja el, de ezt a lépést ezúttal nem a nevezetes házaspár tette meg a tudós által elképzelt vígjátéki jelenetben. De hát mire épül e bájos újkori legenda? Feltehetően Jókai félreolvasására. A nagy mesemondó ugyanis egy helyütt valóban azt állítja, hogy Júlia kérésére bezárta *házuk kapuját* (tehát Jókai, s nem Júlia, s a kaput, nem a szobaajtót, ami el sem képzelhető), s Petőfi nélkül ment el nemzetőri fegyverével – „a zsvajgó tömegeket” lecsillapítandó. De mikor történt meg ez az eset, ha egyáltalán megtörtént? Jókai szerint március 30-án. Jó két héttel a tudós által elképzelt március 14-i jelenet után ...

A valóságban Petőfi nem azért nem ment el a Körbe és a Pilvaxba, mert Júlia nem engedte e csakugyan veszélytelen helyekre, hanem egész más okból. Jobb, ha ebben is Petőfire hallgatunk: „micsoda nyomorúság, kérni akarni, midőn az idő arra int, hogy

követelni kell, nem papirossal lépni a trón elé, hanem karddal!”

Petőfinek egyébként akkor sem lett volna oka 14-én gyűléseznie, ha erről az ősi magyar műfajról jobb véleményt alkotott volna. Erről a napról ugyanis délután még ő sem tudhatta, hogy március tizenötödikét „készíti elő”, ezt csak másnap lehetett megsérteni. Petőfi megírta „halottfeltámasztó” *Nemzeti dalát* a népgyűlésre, melyet 19-re terveztek, ennyi részt vállalt a petíciós szellemű politizálásból. De amíg a Körben és a Pilvaxban az azonnali vagy halogatott petíció fölött vitatkoztak, ő tudta, hogy ezzel nem lehet a célt elérni. Este aztán, amikor Jókaitól megtudta a gyűlésezés „eredményét, vagyis eredménytelenségét”, s amikor feltehetően Metternich bukásáról is hírt kapott, elszánta magát a tetre.

Hadd idézzem Birányi Ákost, a forradalom egyik első krónikását, akinek könyvecskéje néhány héttel az események után már meg is jelent. Birányi szerint a Pilvaxban 14-én este, „megnyugodni látszottak” a kedélyek a petíció országos köröztetésére – vagyis halogatására – vonatkozó határozatban. A siker „most már csak a dolgok rendes fejleményére bízott, mitől, dacára az ugyanazon este hallott bécsi forradalmi, nem egészen biztos adatú híreknek, eltérünk, oly hamar, nem volt gondolatunkban sem. Azonban a népek sorsát istenek vezérlik, s ezeknek szelleme költők s látnokokba száll. (...) Petőfi látnoki lelke, mikép magától hallóm ... két nap óta mintegy szellemi képekben ábrázoló a történetendőket..(Birányi: *Pesti forradalom*. 1848. 18.)

Hogy mennyire nyugodtak meg a kedélyek a Pilvaxban, s hogy Petőfi „két nap óta”, vagy csak az „előestétől” kezdve szánta el magát a tetre, vitatható. De érdemes komolyan elgondolkodnunk Birányi vallomásán, mely szerint a fiataloknak még a bécsi, „nem egészen biztos” hírek megérkezése után sem volt „gondolatukban sem” eltérni „a dolgok rendes fejleményétől”.

Ami tehát a Körben (s valószínűleg a Pilvaxban is) történt, az nem nevezhető március tizenötödike *előkészítésének*, csak *előjátékának*. A nagy nap „előkészítését” Petőfi kezdte el, hihetően a naplójában leírtak szerint, március tizenegyediké éjszakáján, amikor „imádott kis feleségével” arról tanácskozott, hogy tenni kell, „és mindjárt holnap”, s a petíció két formája körüli meddő vitából kilépve, a sajtó tettleges felszabadításában határozta meg a forradalmi ifjúság programját.

Annak felismeréséhez pedig, hogy az egyetemi ifjúságnak milyen szerepe lehet egy ilyen megmozdulásban, nem volt szüksége a „bécsi mintára”, melyet akkor érdemben nem is ismerhetett. Mint Louis Blanc *Histoire de dix ans*-jának értő olvasója, jól tudta, hogy az 1830-as francia forradalomban és az 1832-es köztársasági felkelésben mennyire élen haladtak a diákság legbátrabbjai.

S ilyképpen elvégezvén magában az eszmei „előkészítést”, a gyakorlatra is felkészült: nyilván már az éjjel elővette később „guillotine”-nak csúfolt széles fringiáját, piros hajtókás, pitykés-gombos kék dolmányát, s Júlia (aki éppen nem féltette, hanem bátorította őt, „buzdítólag” állt előtte, „mint a hadsereg előtt a magasra emelt zászló”), nemzetiszínű szalagot varrt vagy szedett elő, hogy legyen mivel öveznie férje bal karját, s vörös tollat tűzött annak pörge kalapjához.

Ezután aludtak néhány órát, hogy másnap, vagyis immár *aznap*, március tizenötödikén reggel Petőfi Sándor Vasvári Pállal, Jókai Mórral és Bulyovszki Gyulával rögzítse a forradalom – a világtörténelem első megtervezett forradalmának – menetrendjét.

(*Népszabadság*, 1984. március 10.)

A NAGY NAP VEZÉRE

1848 szeptemberében Vörösmartyval vitázva, így nyilatkozott Petőfi: a mi a szerénységet illeti: én azt igen silány portékának tartom, melynek betanulását soha sem találtam fáradságra méltónak, mert az a jezsuiták találmánya”. Húszéves korától kezdve számos más írásában és előszóban is bizonyosságot tett arról, hogy nem szenvedett kisebbségi komplexusban. Egyik legnevezetesebb önérzeti kitörése pedig épp történelmünk nagy napjához, Március Tizenötödikéhez kötődik, melynek verses krónikájában így méltatja saját szerepét:

*S te, szívem, ha hozzád férne,
Hogy kevély légy, lehetnél!
E hős ifjúság vezére Voltam e nagy tetteknél.*

Talán azért, mert az érettebb nemzedék néhány jeles politikusa is részt vállalt az eseményekben, a vers végén, ahol ismét értékeli szerepét a költő, a nyomaték kedvéért immár nemcsak az ifjúság, hanem az egész történelmi nap tetteinek irányításáról is nyilatkozik:

*Egy ilyen nap vezérsége,
S díjazva van az élet...
Napóleon dicsősége,
Teveled sem cserélek!*

Vezér, vezérség – bizonyára nemcsak nekem ellenszenvesek e kiemelt szavak: a Führer eszelős tekintetét látjuk magunk előtt, a Duce pöffeszkedő frázisait halljuk, ha „vezérekre” gondolunk. Költőnk idejében e fogalomnak még nem volt kellemetlen színezete, de ebből csak az következik, hogy még többre, egyértelműen valami nagy emberi szerepre utalt. Jogos-e Petőfi ilyen emelkedett önjellemzése?

Ellenőriznünk kell még egy igazmondó költő szavait is, hiszen senkit sem ítélnünk meg pusztán nyilatkozatai alapján. Ráadásul Petőfi esetében mindig számolhatunk azzal, hogy egy képmutató világgal szembeni dacreakcióról is szó lehet, amikor saját érdemeinek elismerését nem bízta másokra. S végül azért is érdemesnek látszik a büszke önértékelés kontrollálása, mert adalékkal szolgálhat a vezetői egyéniség, közelebről az *irodalmi vezérek* lélektanának megértéséhez.

Jogosan utasítjuk el mindazt, amit a személyi kultusz fogalomkörébe lehet sorolni. De a személyiség történelmi szerepének eltúlzásától mintha mértéken felül is félnénk, s ezért gyakran elhanyagoljuk annak vizsgálatát, hogy igenis vannak a vezető szerepek alkati-lélektani feltételei és jellemzői, sőt vannak „vezetésre teremtett” emberek.

Petőfi kétségtelenül ilyen alkat lehetett. Már egy, a korai gyermekkorára vonatkozó, s nyilvánvalóan felcicomázott, de figyelmen kívül nem hagyható emlékezés szerint is a kis Petrovics szívesen vezérkedett pajtásai körében. Az iskolákban, ha megmelegsik, hamar a figyelem központjába kerül, mint Aszódon és Pápán is. 1844-45-ben a *Pesti Divatlap*nál – induló költő és kezdő segédszerkesztő létére – tudatosan törekszik táborot toborozni az ifjú írókból. 1846-ban, huszonhárom évesen megszervezi a Tízek Társaságát és a magyar irodalom első (s a többihez hasonlóan sikertelen) sztrájkját. Arannyal szemben tapintatosan, az ifjabb Jókaival erélyesebben, de minden barátjával érezteti, hogy megköveteli a hűséget, a cselekvő szolidaritást. Tompának alighanem igaza volt abban, hogy konfliktusaiban viszályra serkentő tényezőként hatott az (is!),

hogy ő „contradicálni” mert Petőfinek, aki ezt nem szívesen tűrte.

Igen jellemző, hogy baráti körben Petőfinek nem is kellett gyakran elviselnie ilyen dacos contradicálásokat. Arany az első perctől kezdve megadón sodortatta magát barátságuk Petőfi-szabta útjain, Jókai egészen a Vörösmarty-vitáig engedelmes maradt, Vajda János – mint maga írja – „babonás kegyelettel” 12 csüggött eszményképén, Vasvári szemében Petőfi „a fellegekig” emelkedett.

Gyakran idézzük a nevezetes levelet: „Én a népköltészet képviselőit akartam egyesíteni (...) az *Életképekben* ...” A lapon Jókai neve díszük, Petőfi Aranyhoz címzett levele mégis arról beszél, hogy ő mit akart csinálni az *Életképekben*. Nyilván nem joggal: ha Jókai a szerkesztő, akkor természetesen érvényesül Petőfi véleménye és akarata ...

Épp Jókai vette egyébként észre s nem minden ironia nélkül meg is írta később, hogy Petőfi vezéri ambíciói nem korlátozódtak az új irodalom területére: igazi riválisának nem Vörösmartyt, Aranyt, méltó költőtársait érezte, hanem Kossuthot... A *politikai* vezért!

De ha nem akarnánk hitelt adni a nagy mesélőnek, ott a költő személyes vallomása 1846-ból:

*Kómában Cassius valék,
Helvéciában Tell Vilmos,
Párizsban Desmoulins Kamill...
Itt is lesznek tán valami.*

Vessünk legalább egy futó pillantást az eszményképül kiválasztott hősökre, akik mind a hárman – ez bizonyításra sem szorul – nagy szabadságtettek véghez vivői lehettek a költő szemében.

Ami a választott rómaid illeti, bizonyosra vehető, hogy a két szóba jöhető Cassius közül nem a kevésbé ismert költőre, Cassius Parmensisre gondolt Petőfi, bár ő is részt vett Caesar meggyilkolásában, hanem a Plutarkhosz, Shakespeare s mások révén elhíresült Gaius Longinus Cassiusra, Brutus társára. De tegyük fel a kérdést, melyet Petőfi biográfusai – ha emlékezetem nem csal – eddig mellőztek: miért Cassiust, miért nem Brutust emelte ki Petőfi Caesar gyilkosai közül? Hiszen Brutus volt az összeesküvés vezére, s Cassius alakján a történetírók nem vonzó vonásokat is felfedeztek? Petőfi kedvenc francia forradalmárai is (a két) Brutusnak, s nem Cassiusnak kultuszát üzték.

A válasz feltehetően abban a tényben lelhető meg, hogy a Caesar elleni összeesküvés szellemi sugallója, az egész vállalkozás kezdeményezője, az „alvó” Brutus felébresztője Cassius volt, míg a lázadás későbbi vezérét Plutarkhosz szerint „sok szóval ... sok szóbeli és írásbeli ösztönzéssel” kellett serkenteni „tette elkövetésére”. Itt csak mellékesen említem meg, hogy Cassius e kezdeményező kiállításának jelentőségét hangsúlyozta a márciusi ifjak előtt oly népszerű Michelet is, kinek római történelme megvolt Petőfi könyvtárában. (*Histoire romaine. République.* 1843.)

Ugyanezt a kezdeményező gesztust értékelhette költőnk Desmoulins-ban is. Az „utca Voltaire-je” ugyan „lekésett” a Bastille ostromáról, de Petőfi tudta, s kéziratot jegyzetében rögzítette is, hogy ki hívta fegyverbe a párizsi népet: „Desmoulins a palais royal kertjében zöld ágat tűz fővegéhez s fegyverbe szólítja a népet”.

Mind Cassius, mind Desmoulins esetében meglelhető tehát az *első fellépés*, a kezdeményezői merészség példája. Joggal tehetjük föl, hogy épp ez tetszett bennük a költőnek, aki az életprogramot megfogalmazó vers után egy és negyed évvel, március tizenötödike előestéjén vagy éjszakáján így határozta meg a saját szerepét: „én csak

arra vagyok hivatva, hogy az első lökést tegyem”.

Tell Vilmos mondabeli történetében ugyan szintén föllelhetők a harctól való brutusi húzódozás mozzanatai, de végül is az ő személyes példája indítja el a küzdelmet, mely egyébként abban is különbözik Cassiusék összeesküvésétől és Desmoulin-sék forradalmától, hogy *nemzeti* szabadságharc volt, s így kétszeresen vonzó lehetett a forradalmat és függetlenségi háborút *egyszerre* elképzelő Petőfinek. (Amikor Aszódon kamasz diákként Teli Vilmost rajzolgatta, nyilván épp a nemzeti szabadsághóst tisztelte a lázadó kanton vezérében.)

Végül is tehát mind a három hős, mint egy harc kezdeményezője, egybehangzóan jelzi, milyen *politikai* szerepre készülődött a költő már 1846-ban. S hogy senki se gondolhassa, egyetlen versből vonunk le ilyen messzemenő következtetést, hadd emlékeztessenek a *Legszebb versem* című költeményre, melyben Petőfi a leendő politikai *tettet*, az áhított szerepet fölébe helyezi költői tevékenységének:

*Legszebb az lesz, ha majdan Béccsel
Hazám bosszúja szembeszáll,
S én villogó kardom hegyével
Száz szívbe ezt írom: halál!*

Nincs itt tér annak elemzésére, hogy e politikai küldetéstudatot miként erősítette „evangéliumának”, a francia forradalmak történetének komoly tanulmányozása, összefoglalóul legyen elég annak hangsúlyozása, hogy 1846-tól kezdve Petőfi – ismétlődő vívódásait, keserű töprengéseit újra s újra elfojtva – egyre elszántabban jósolja a forradalom közeledtét, s készül arra, hogy ne csupán mintegy eszmei előkészítője, de tetteges jeladója lehessen a harcnak.

A magabiztosság már önmagában is táborszervező erő lehet. Kellő megszállottság és némi szuggesztivitás esetén Petőfihez nem mérhető, önjelölt irodalmi vezérek is hamar toborozhatnak maguknak némi sereget, kivált Európának ezen a felén, ahol az irodalmi hagyományok az írás politikai funkcióját századokon át szentesítették. Mégis azt látjuk, hogy bár akadtak nálunk is az elmúlt század során többé-kevésbé hatásos irodalmi vezérek, oly zseni is, mint Ady, egyiknek sem sikerült személyesen-tettegesen kezdeményezni olyasmit, amit Március Tizenötödikéhez lehetne hasonlítani. Miért sikerült Petőfinek? Több feltétel kivételesen szerencsés együttes megléte kellett hozzá.

Marx szerint „az európai társadalom 1848 előtt nem érezte azt a forradalmi légkört, amely körülvette és minden oldalról nyomást gyakorolt rá”. Ez bizonyára igaz, azzal a megszorítással, hogy a forradalom zsenije, köztük Petőfi, már évekkel 48 előtt bizonyosra vették az európai robbanás kitörését. Minél elszántabban prédikálta ezt a költő, környezetében annál inkább kezdték hóbortosnak tartani az ifjú poétát, aki időnként belátogatott egy-egy redakcióba, s közölte a békés zszurnalisztákkal, hogy úgy *érzi* a forradalmat, mint a kutya a földrengést...

Külön dolgot kellene szentelni annak, hogy milyen fokig táplálkozott ez a profetikus hit a viszonyok zseniális felismeréséből, s mennyi lehetett benne a *hiszem, mert akarom* önszuggesztiója, az önvigasztaló vágy, vagy éppen a forradalom tan-könyveiből áradó sugallat. Itt csak az a fontos, hogy mégha főleg a forradalmak történetéből eredt is ez a meggyőződés, az 1848 eleji olasz, majd francia forradalom mindezt visszaigazolta.

Ez az igazolódás rendkívül fontos fogódzó Március megértéséhez. Olyannyira az, hogy forradalmi naplójának második fejezetében, melyet március 17-én írt, Petőfi maga hivatkozik arra, miként jövendölte meg Európa „nagyszerű, erőszakos”

megrázkódását, „nem okoskodás után, de azon prófétai ihletből – vagy ha úgy tetszik, nevezzük állati ösztönnek –, mely a költőben van”: „Senki sem hitte jövendölésemet, sokan kinevettek érte, átaltában ábrándos golyhónak neveztek „Amikor Petőfi a győzelem tudatában így hivatkozott a közelmúltra, akarva-akaratlan utalt sikerének legfőbb titkára: próféciai beteljesülvén, március tizennegyediké éjszakáján bizton számíthatott arra, hogy másnap reggel nem lesz sereg nélküli vezér.

S nem is lett. A szicíliai s nápolyi felkelés, majd Lajos Fülöp elűzése az „ábrándos golyhót” *prófétává* léptette elő s sereget teremtett köré. „... Te vagy a jósló – hirdette Vasvári –, ki a boldogabb jövő nagyszerű képeit élőkbe mered rajzolni.” Birányi Ákos, a forradalom egyik első krónikása, szintén a szemtanú elevenségével ad számot arról, hogy az elhatározó pillanatban a márciusi ifjak miért követték szinte kultikus révületben: „...a népek sorsát istenek vezérlik s ezeknek szelleme költők s látnokokba száll. Ezek által beszél az ég a néphez, és szavaikban csak az istentagadó kétkedik.”

A költői hivatás ilyen felfogását a márciusi fiatalok elsősorban csakugyan magától Petőfitől veszik át, hiszen ő hirdette ezt meg, már 1847 elején. Sem a költő, sem tábora nem gondolt arra, hogy elméletük egy középkori mítosz modernizálása: míg régen a királyok uralkodtak „isten kegyelméből”, most isten

*Lángoszlopoknak rendelé
A költőket, hogy ők vezessék
A népet Kánaán felé.*

Bármilyen ellentmondás rejtőzött is e monarchikus eredetű republikánus mítoszban, még a forradalmi ifjaktól távolabb álló, Széchenyi-párti Kovács Lajos is azon melegében kalapot emelt Petőfi előtt, aki „az egyik legnagyobb ember az országnak. Amily varázserőt fejtett ki az izgalom előteremtésében s áthatott verseivel, szónoklataival mindent, úgy uralkodik most a rend felett... ő bálványa most a népnek ...”

Az állítólag legjobban ismert magyar költő életrajzainak lehangolóan közös vonásuk, hogy kevés érdemlegeset mondtak Petőfinek erről az „izgalmat” és „rendet” varázsló tevékenységéről, s a nap történetét olykor még mindig bizonytalan vagy hézagos elbeszélésekben kapjuk meg. Nem válik a Petőfi-irodalom javára, hogy nem filológusok, hanem történészek adtak legtöbbet Március Tizenötödike megismeréséhez. Máskorra hagyva a tünődést a még tisztázatlan részletekről, befejezésül, ha csak vázlatosan is, foglaljuk össze Március vezérének s vezérségének későbbi sorsát.

Petőfi nem maradt sokáig „a nép bálványa”. Amikor a márciusi törvények szentesítésétől vonakodó udvar ellen Pesten felizzanak a szenvedélyek, a költő úgy érzi, végre szabadon engedheti eddig íróasztalfiókok börtönébe parancsolt republikánus indulatait, s megírja és ki is adja *A királyokhoz* című versét. Öt strófa öt refrénje hirdeti meg a jelszót: „Nincsen többé szeretett király!” Ha V. Ferdinándot továbbra is konok ellenállásra készíti környezete, Petőfi egy új felvonás főszereplőjévé válhat a nagy forradalmi színjátékban. De Bécsben elodázzák az összecsapást, s a forradalmat szentesítő jószágos atyává léptetik elő a gyengeelméjű uralkodót, mire Petőfi egyszerre összeférhetetlenné, nemzetellenes lázítóvá, sőt hazaárulóvá válik sok jámbor honfiú szemében. Kiközösítő hajsza indul „a nép bálványa” ellen.

Ettől kezdve a visszavonuló sereg sorsa jut Petőfinek s az ő márciusi ifjúságának. Ha a költő tartaná magát a saját felismeréséhez, hogy ti. ő csak „az első lökés” megtételére hivatott, most „a többi” bölcsen rábízhatná „az istenre (...) és azokra, kik rendelve vannak, hogy a kezdettekét folytassák”. De alkata, forradalmi meggyőződése, becsvágya és a március tizenötödiki dicsőség emléke arra készíti, hogy megkíséreljen

újra „tényező” lenni a nemzet irányításában. Szeptemberben írta, de az áprilisi vereség óta bizonyára sokszor áltatta magát a makacs vigasszal: „mire ütni fog a bosszú órája (...) tényező leszek az ítéletnek ama véres napjain...”

Csak a forradalom belső radikalizálódása tette volna lehetővé, hogy ismét „tényező” legyen. Várva ezt az újabb felvonást, melyet még áprilisban megígért magának, lapszerkesztőként vagy képviselőként, esetleg e két pozíciót egyesítve befolyáshoz juthatott volna. De Jókaiival szakított, az *Életképek* a friss sajtószabadság nagyobb dicsőségére amúgy is anyagi csődbe jutott, a lap tehát nem kínált esélyt. A képviselőség pedig nemcsak hogy nem sikerült, de a költőt valósággal életveszélybe sodorta a radikalizmustól rettegő rétegek felkorbácsolt indulata – és saját választási taktikája vagy inkább taktikátlansága.

Mire ősszel elérkezett az annyira várt fordulat, Március Tizenötödike többszörösen is megalázott hőse hamar levonhatta a tanulságot, hogy a politikai életben immár nem nyílik tér számára. A vezéri szerep újabb megragadására már csak egy lehetőséget látott – a katonai parancsnokét. Őrnagyi kineveztetést kér Kossuthtól: „Ha sejtésem nem csal – s az én sejtéseim nem szoktak csalni –, bennem van annyi erő, hogy ha pályám nyílik, egyike leszek azon vezéreknek, kiknek Magyarország szabadságát fogja köszönni.”

A büszke utalás márciusban oly fényesen igazolt „sejtéseire”, s a vezért megbízatás akarásának nyers őszinteséggel felvezetett előadása jelzi, hogy a sérelmek és csalódások immár a sértett gögig fokozták a költő önérzetét. Kossuthnak 48 decemberében már nem lehetett sem ideje, sem kedve intézkedni. Újabb levelében Petőfi enyhíti korábbi követelését: „Nem előléptetést kérek többé. Bemhez szeretne kerülni, hogy a legendás lengyel mellett *tanulhassa* „a katonáskodást”. A vezérség követelését tehát nem ismétli meg, de aligha lehet kétséges, milyen célból akar Bem mellett iskolázódni.

Igen valószínű, hogy a nála csak néhány hónappal idősebb Saint-Just példája lebeghetett szeme előtt, aki a dicsőséges Rajnai Hadsereg konventbiztosaként sorsdöntő győzelmek magabiztos, merész kovácsa volt. A költő merészségében nincs is okunk kételkedni, „Vízakna s Déva közt” kellő bizonyítékot szolgáltatott katonai bátorságáról. Helyzetmegítélése azonban immár messze szakadt a valótól: Saint-Just a politikai főhatalom részeseként kapta nagy hadi megbízatását, kérvények révén még egy zseniből sem lehet katonai vezér.

Nem is lett az, mint tudjuk. A katonáskodás csak újabb megaláztatásokat zúdított rá, hogy végül a halhatatlanító hősi halálhoz juttassa. Március Tizenötödike után Petőfinek soha többé nem sikerült vezéri szerepet játszania a politikában, a hadseregben még kevésbé, mert a zsenire is érvényes a történelem vastörvénye: a közéletben csak az arathat sikert, aki a *lehetségest* akarja. Lángesze, becsvágya, forradalmi elszántsága Március Idusán egy kivételes történelmi pillanatban, az összes feltételek szerencsés találkozása révén Petőfit elvezette az akkor kívánható maximumig, amit az adott feltételek mellett ki lehetett csikarni, de ábránd volt azt hinnie, hogy a siker a forradalom nemzetközi apályának időszakában megismételhető vagy akárcsak megközelíthető. A történelem egyébként is csak ritkán hallgat a poétákra. Nem véletlen, hogy az európai irodalomban Petőfi az egyetlen nagy költő, akinek nevéhez egy forradalom tényleges elindítása fűződik. Ami kivételes dicsőség, mégha a lángoszlop-teóriát a folytatás meg is cáfolta.

Plehanov joggal írhatta, hogy amennyiben Napóleon fiatalon elesik, helye „nem maradt volna betöltetlenül”: a burzsoáziának szüksége volt „a jó kardra”, s azt, amit ma bonapartizmusnak nevezünk, megteremthette volna Pichegru vagy Moreau vagy valaki más, nagy távlatokban tekintve az események végső kimenetele aligha különbözött

volna a valóságban bekövetkezett folyamatokétól. A magyar forradalomról is elmondhatjuk, hogy a reformokat és önállóságot akaró, Kossuth vezette haladó magyar nemesség előbb-utóbb szembekerült volna a bécsi önkénnyel, a küzdelem valamilyen formában mindenképpen kitört volna.

De hogy ez a harc épp 1848. március 15-én, a pesti forradalommal vette kezdetét, abban igenis vezéri érdeme van Petőfi Sándornak. Ezért volt igaza az öreg Jókainak és Vajdának, amikor Március Tizenötödikét egymástól függetlenül *Petőfi napjának* nevezték.

(*Új Tükör, 1984. március 18.*)

PETŐFI ÉS DEÁK

Költönket egy Veszprém megyei fogadóban érte a februári párizsi forradalom rég várt kitörésének híre. „Vive la république!” – kiáltott fel, „aztán némán merően” állt, „de égve, mint egy lángoszlop”. Hogy így történt, naplójából tudjuk, s elhiszük neki, miként azt is, hogy mihelyt „eszméletét” visszanyerte, aggodalom szállta meg, nem fog-e Pesten nélküle kezdődni a forradalom? „Nyakra-főre” sietett a fővárosba, s fellélegzett, amikor megtudta, hogy „még semmi sem történt...”

’48 márciusának elején Deák is vidékről figyelte a világ – számára oly váratlan – mozgalmait. „Megroncsolt egészségi állására” hivatkozva már régóta csak ritkán jelent meg elvbarátainak körében, az új országgyűlésen követséget sem vállalt, s Wesselényinek írt levelében az ellenzék harcairól úgy nyilatkozott, mint ahogy „vén rokkant katonák boros kancsók mellett régi csatáik emlékében az újabb hadi eseményeket” megtárgyalják. A bécsi jelre Petőfiék már harcra szálltak, amikor Batthyányék hívására végre Deák is elszánta magát, s nekivágott a pozsonyi útnak. A cselekvés boldogító lázában égő Petőfitől eltérően éppenséggel keserű hangulat ragadta el: „Hazánk talán nagyobb veszedelemben soha nem volt – írta egy március 28-i levelében. – Oroszok nyomnak-e el bennünket, vagy ismét az ausztriai hatalom, vagy talán a legborzasztóbb anarchia: ezt csak Isten tudja! ...” S bár félt a „fájdalmas és aggasztó” „anarchikus iránytól”, amin egyszerre értette a Petőfi vezette pesti ifjúság fellépését és a népi zendülés veszélyét, vállalta a rábízott miniszteri tárcát. Megmondta ő már régebben, hogy tud küzdeni „remény nélkül is ...”

Folytathatnánk e párhuzamos életrajzot, egészen addig, míg Deák végleg visszavonul a forradalomtól, miközben Petőfi épp akkor újra lelkesül („Ismét magyar lett a magyar”), de aligha kell hosszan bizonygatni, hogy a magyar haladás táborában a költő ellenpólusát épp Deák testesítette meg. Márciusban még Széchenyi is tudott – rövid időre – lázba jönni, a kehidai reformer mindvégig egyfajta sztoikus beletörődéssel viselte kényszerű forradalmi pályájának terheit.

Hogyan lehet mégis Petőfit és Deákot egyszerre tisztelni? – kérdik tőlem olykor, nem minden él nélkül. Először is azt felelhetem, hogy maga a forradalmár költő is respektálhatta e reformert. Nem emlékszem, szó esett-e már erről, hadd hívjam fel a figyelmet arra, hogy a Batthyány-kormány pesti tagjai között Deák az *egyetlen*, akit Petőfi név szerint sosem bántott... Tudva, miket írt és mondott a többiekről, kivált Batthyányról, Kossuthról, Széchenyiről, Klauzálról, Mészáros Lázárról, e különbségtétel nem látszik érdektelennek. 48 tavaszán nyilvánosan is csipkelődik a minisztereknek és más reformpolitikusoknak tartott fáklyászenék fölött, hét kiemelt név

között még a Kossuthét is felsorolja, ám Deák a „stb.” rovatban kíméltetik meg, pedig ő volt az ünnepek egyik szónoka! Amikor a szabadszállási bukás után azzal rágalmazzák Petőfit, hogy nem is az igazságügy-miniszterhez vezette tiltakozó küldöttségét, hanem valami színész vagy szerkesztő cimborája játszotta el Deák szerepét, a költő nyilatkozata így emlegeti a minisztert: „... csak az igazságügy-minisztert 20 kellene megkérnem, hogy nyilatkoztassa ki, miszerint hozzá vittük az érintett folyamodást, s ezt Deák Ferenc megtenné”. (Deák valóban jóindulatúan kezelte Petőfi erőszakos megbuktatásának parlamenti kivizsgálását, nem ő tehetett róla, hogy a viharzó események elsodorták ezt az ügyet is.)

Legbeszédesebb Petőfinek az a ritkán idézett históriai jegyzete, melyben a nemzetgyűlés megnyitására érkezett kormányférfiakat írja le: „Szemere Bertalan öltözete legcifrább, Deáké legegyszerűbb.” Aki tudja, hogy Petőfi szótárában az egyszerűség erkölcsi és esztétikai kategória „az egyszerűség az első és mindenek fölötti szabály”), az kellően értékeli e röpké jegyzetbe foglalt ítéletet. Anélkül, hogy találgatásokba bocsátkoznék, valószínűnek hiszem, hogy a „Ha férfi vagy ...” költője tudta becsülni Deák puritanizmusát, kikezdhethetlen jellemzilárdságát, elvhűségét is.

1845 novemberében Deák így festette le egy Kossuthnak írt levelében a politikai állapotaink felett érzett keserűségét: „Egyébiránt e reménytelenség az én keblemet már rég elfoglalta nemzetünknek gyáva jellemtelensége miatt; s a mit most újabban látunk, hogy alig kezdett a kormány tetteleg fellépni, s a jobb fizetésű hivatalokkal kecsegtetve polgártársainkat, pártját terjeszteni; már is csoportonként tódulnak még egykori elvbarátaink is a kormány zászlója alá ...” (Idézi Ferenczi Zoltán: *Deák élete II. k. 11.*)

[1] Petőfi nem ismerhette Deák e levelét, de épp egy évvel később épp ilyen keserűséggel ítélte az akkori (s azóta is visszatérően újraképződő) közéleti vásártérről, ahol a kormányok a „jobb fizetésű hivatalokkal” megveszik a lelkeket:

*Alkotmányunk egy vásártér,
Melyen lelket adnak, vesznek,
Adnak-vesznek olcsó pénzért,
Egy kis címért, egy ebédért –
Jó éjszakát ily nemzetnek!*

Ha a jövőt illetően messze állt is egymástól a felforgató költő és a higgadt reformer vágyképe, az osztrák uralom alatt virágzó „adminisztrátori” rendszer meg- és elítélésében ugyanaz a könyörtelen morál vezette őket.

Mindennél persze nyomosabb okom is van arra, hogy Petőfi és Deák kapcsolatában ne pusztán a forradalmár és reformer elvi ellentétét lássam. S itt kedvem ellenére elméleties jellegű fejtegetésbe kell bocsátkoznom, bár tudom, hogy seregnyi jeles filozófusunk és történetbölcseleink mellett csak illetéktelen lehetek e tárgyban.

Marx szerint a proletár forradalmak nem a múltból, hanem a jövőből merítik poézisüket, ellentétben a polgári forradalmakkal, melyeknek „világtörténelmi visszaemlékezésekre volt szükségük, hogy áltathassák magukat saját tartalmukra vonatkozóan”. A megfigyelés szellemesen emeli ki a nagy francia forradalomnak azt a vonását, hogy hősei, pártjai és tömegei „római jelmezben és római frázisokkal” hajtották végre koruk feladatát, megteremtve egy „polgárian korlátozott” társadalmat. De az igazsághoz hozzátartozik, hogy minden polgári forradalomban vannak olyan eszmeteremtők is, akik szintén a jövőből is merítik poézisüket, s éppen nem „polgárian korlátozott”, hanem az emberiség teljes felszabadítását célzó eszmékben gondolkodnak: a *világforradalom* és a *világszabadság* eszméje is kötődik Robespierre-ékhez, akik őszintén hittek a szabadságot, egyenlőséget, bőséget, boldogságot minden ember

számára egyaránt biztosító jövőben.

Nálunk '48-ban Petőfi, Vasvári és Táncsics képviseli legkövetkezetesebben ezt a – ma már tudjuk, igencsak távoli – jövő felé forduló forradalmiságot. Ha nem mitológiákban, hanem a való történelemben gondolkodunk, látnunk kell, hogy Petőfi „teljes egyenlősége”, „általános boldogsága”, „világszabadsága” nem valósulhatott meg. Nagyjából annyira nyílt lehetőség, amennyit a magyar 48-49-nek még a francia forradaloméhoz képest is „korlátozottan polgári” törvénykezése kodifikálni tudott, s amit Deákék 67-ben (a nemzeti függetlenség teljességéről lemondva) társadalmi tekintetben ismét megerősítettek.

A forradalmár Petőfi és a reformer Deák ily módon nemcsak két szemben álló politikát testesít meg, hanem valahol ugyanannak az ügynek is harcosai: az egyik korát meghaladó lázas proféciával, a másik a kor lehetőségeihez igazodó higgadt elveivel, de mindketten vállalták a jobbágyrendszer felszámolásának, a polgári haladás útjában álló akadályok szétverésének történelmi feladatát.

Aki túllátott korán, s még sokáig időszerű követelményeket fogalmazott meg számunkra, lelkesítőbb társunk lehet a mában. De ez nem ok arra, hogy megvonjuk tiszteletünket attól a reformertől, aki „csak” az adott esély valóráváltásáért küzdött, de ezt állhatatosan, becsületesen tette, s egy hosszú élet vezérlő elveihez mindvégig hűséggel ragaszkodott.

(*Új Tükör, 1981. március 13.*)

PETŐFI ELMARADT PERE

Eltérően a derék Táncsics Mihálytól, aki a francia felvilágosítók nemes illúziójának jegyében hitte és hirdette, „*hogy minden rossznak forrása a tudatlanság*”, én régóta sejtem, hogy a tudás és az eszeség is igen sok rossznak lehet forrása. Felismerésem első következése az, hogy egyre kevesebbszer vállalkozom történelmi ismeret-terjesztésre – sok jó embert ismerek, aki alig tud valamit a históriából, s nem egy sikeres cégérest, ki tudományával is vétkezik. Évente egyszer, március közepe táján, mégis elmegyek valamelyik diákközösségbe, nem annyira azért, hogy felvilágosítsam őket, mint inkább csak annak megtapasztalására, mennyire él ama Nagy Március emléke a mai fiatalok fejében.

Az idén Aszód érdeklődő fiataljainak Petőfit mint a *sajtószabadság* harcosát szerettem volna bemutatni. Ez persze csak töredékesen sikerülhetett, de készülésközben (mert nekem, mint öregedő exfilosznak, sajna egy diáktalálkozóra is készülnöm kell), szóval lelkileg tréningezve a feladatra, ezúttal a '48-as törvényeket közreadó kis füzet akadt a kezembe. Újra rá kellett döbennem, hogy a XVIII. cikkely milyen messze áll attól, amit Petőfi Sándor képzelt el a sajtószabadságról. Talán nem árt, ha a legendák helyett e tekintetben is a tényeket mutatjuk fel, s ezért egy, meglehetősen kissé szatirikus fikció keretében hadd emlékeztessenek a törvény paragrafusaira. Elöljáróban az érthetőség kedvéért néhány dokumentumot is idéznem kell.

1. Első dokumentum: a király leirata István nádorhoz

Kedves unokaöcsém, Főherceg nádor!

Ide csatolva átküldök kedvességednek egy Petőfi Sándortól szerzett, *A királyokhoz* című küldeményt, mely a főnálló alkotmány fölforgatására és a királyi tekintély megsemmisítésére irányul: – a végből, hogy erre vonatkozólag az új magyar sajtótörvény szerint az eljárást megindítsa.

Bécs, 1848. máj. 5.
FERDINÁND s. k.

2. Második dokumentum: István nádor átirata Deák Ferenchez

Kedves Minister Úr!

Petőfi Sándornak ide mellékelt költeménye, *A királyokhoz*, legfelsőbb kézirat mellett, az e miatt a legújabb sajtótörvény szerint leendő eljárás okáért küldetvén le, – ugyanezt, a mondott kézirat másolatával e részben szükséges intézkedés végett teszem át Minister Úrnak.

Budán, Pünkösd-hó 8-án 1848.
ISTVÁN NÁDOR s. k.
k. helytartó

3. Közbevetett magyarázat

A királyi és nádori iratban említett verset Petőfi valószínűleg azon melegében, akkor írta, amikor Bécsből megérkezett a hír, mely szerint a király mégsem szentesíti a forradalom vívmányait. Petőfiék ekkor fegyverbe szólították a népet, s a vers, mely március 28-30-a között röplapon jelent meg, nyilvánvalóan a felkelési hangulat erősítését szolgálta volna. Mire azonban *A királyokhoz* szélesebb körben ismertté válhatott, megérkezett Pestre az újabb királyi leirat, mely mégiscsak jórészt engedett a magyar követeléseknek, így az uralkodó népszerűsége erősödött, a költő pedig csökkenni kezdett.

A kinyomtatott vers persze járta a maga útját, valóságos költészeti háború keletkezett körötte (már amennyiben Petőfi ösreakciós támadóinak tákolmányait költeményeknek nevezhetjük), s eljutott Erdélybe is. Az egyébként érdemes tudós és művelődéstörténeti tekintetben jeles férfiú, gróf Teleki József erdélyi fő kormányzó rendeleti úton felszólította Brassó, Szeben és Marosvásárhely hatóságait, hogy a könyvkereskedőknek e költemény árusítását tiltsák meg. Ez részéről teljesen érthető eljárás volt. Erdély magyar politikusaik jó részében ugyanis mindig elszánt hajlam mutatkozott arra, hogy a központi hatalomnak buzgón hajbókoljanak, abban a reményben, néha csak hiszemben, hogy ezáltal saját helyi hatalmukat biztonságosabban élvezhetik, másrészt a gróf elvei radikálisan ellenkeztek Petőfi republikánus elveivel.

Hatvány Lajos monumentális művéből (*Így élt Petőfi*) vettem a fenti dokumentumokat. Ezek eredeti közreadói úgy vélték, hogy az erdélyi buzgólkodók jóvoltából jutott Ferdinánd tudomására a lázító vers, de nehéz elhinni, hogy annak pesti megjelenéséről pest-budai készséges alattvalók hivatalból ne tudósították volna Bécset. Bármint volt is, öfelsége vagy inkább „kamarillája” elrendelte a költő elleni sajtóügyi eljárást. Ismereteim szerint nem maradt fenn írásos nyoma annak, hogy a nádori hivatal illetékesei vagy a forradalmi magyar kormány igazságügyeirei mit tettek ez ügyben,

ezért alább megpróbálom elképzelni, hogy mondjuk egy akkori állami ügyész miként igyekezhetett megfelelni Őfelsége kegyes elvárásainak. A rövidség kedvéért eltekintek a protokolláris körítéstől.

4. És most a fikció: Vádindítvány Petőfi népköltő ellen (részlet)

(...) Midőn Őfelsége, Isten kedvező kegyelméből Ausztria császára, Magyar- és Csehország, Dalmát, Horvát, Tót, Halics, Lodomér, Ráma, Szerb, Kun és Bolgárországok királya (...) megerősítette a legutóbbi pozsonyi országgyűlés Egyházi Főrendi, Zászlósai Országnagyai és Nemesei, úgy egyéb Karai és Rendei akaratával, Őfelsége legkegyesebb jóváhagyása mellett alkotott törvényeket, a XVIII. törvénycikk első paragrafusában kimondatott, hogy országainkban „GONDOLATAIT SAJTÓ ÚTJÁN MINDENKI SZABADON KÖZÖLHETI ÉS SZABADON TERJESZTHETI”. Ismeretesek ama rendkívüli környűlállások, melyek meghatározzák az első paragrafus talán átaljában túlságosan szabados szellemét. Szerencsére azonban az ideiglenes sajtótörvény gyanánt felfogandó XVIII. törvénycikk I. fejezete, mely a sajtóvétségekről intézkedik, elégséges eszközt ad a sújtó igazság kezébe ahhoz, hogy a törvényeli visszaélést büntethessük. (...)

Petőfy Sándor népköltőnek ezúttal a legfelsőbb királyi kézirat mellett leküldetett versezete mélyreható tanulmányozás tárgyává lön téve ügyészi osztályom által, minek következtében megállapítható, hogy az izgató irat az I. fejezet több paragrafusába is ütköző vétséget valósít meg. Vegyük mindjárt az 5. paragrafot, mely kimondja, hogy „1 évre terjedhető fogsággal és 400 forintig emelkedhető pénzbírsággal büntetik”, ki a „vallásos erkölcsiségből (...) csúfot üz”. Mivel a költemény álcája alatt terjesztett izgató irat szerint „odafönn az égben megszámlálták” a királyok napjait, s lészen e tárgyban „nagy ítéletszó” az uralkodók ellen, nyilvánvalóan fennforog itt a vallásos erkölcsiség kicsúfolása, hiszen az igazi jámbor vallásosságnak alapja épp azon rendíthetetlen hit, mi szerint a királyok Isten kegyelméből uralkodnak.

Még flagrantsabban sérti ezen lázító röpirat a 6. paragrafust, mely 4 évig terjedhető fogsággal és 2000 forintig emelkedhető büntetéssel rendeli sújtani azt, ki a „birodalmi kapcsolatnak tetteles felbontására izgat; ki az alkotmány erőszakos megváltoztatására s a törvényes felsős ég elleni engedetlenségre lázit...” Vita tárgyát sem képezheti az alkotmány fölforgatására irányuló szándék Őfelsége leiratában is konstataált fennállása, hiszen alkotmányunk alapja a III. törvénycikk 1. paragrafusában is kimondott igazság, mi szerint „Ő Felségének a királynak személye szent és sérthetetlen”. Midőn a népköltő öt strófa refrénjében ismétli, hogy „nincsen többé szeretett király!” (Kiemelés az eredetiben!), tételesen és többszörösen is kimeríti a XVIII. törvénycikk 6. paragrafusát. Ismerve nevezett népköltő álnokságát, feltételezhető, hogy védekezésében majd ama állítására hivatkozik (5. strófa 1. sor), mely szerint ő „nem lázit”, de ezt nemcsak az iromány egész tartalma és irálya cáfolja, hanem tettelesen az a számos szemtanú által igazolható tény is, hogy e „vers” kinyomtatásával egyidőben gyűlésen fegyverbe szólította a pest-budai csöcseléket őfelsége leirata ellen.

Bizonyításra sem szorul a 7. paragrafus alkalmazhatósága, 26 hiszen az arról intézkedik, hogy aki „a királynak magas személye ellen sértést követ el, hat évig terjedhető fogsággal (...) büntetjük”, nem is szólva a 3000 forint pénzbírságról. Márpedig nagyobb sértést elkövetni Őfelsége ellen nem is lehetne, mint azt deklarálni, hogy őkegyelmessége ezentúl többé nem a szeretett lények kategóriájába volna sorolható, amit még olvasni is rettenetes érzés minden tisztességes alattvaló számára.

Ha a védelem mégis megpróbálná jurisztikai szörszálhasogatással azt bizonygatni,

hogy a *nem szeretés* fogalma még nem meríti ki a felségsértés kritériumait, bevonhatjuk az eljárásba nevezett izgatónak *V. Ferdinándhoz* című versezetét is, mely gálád módon *szabadakaratótól megfosztott* személynek ábrázolja kegyes uralkodónkat, alig titkolt célzással Fölséges Urunk elmebéli állapotára. A megátalkodott lázadó természetesen ama gonosz híresztelésekre hivatkozna, melyek szerint őfelsége nem bír tökéletesen rendelkezni elmebéli készségeivel, ami nincs így, de ha így volna is, a felségsértésen ez sem változtatna. Itt jegyzem meg, hogy feltétlenül igazságügyi indoklás kívánatik annak megmagyarázására, miszerint egy tény közhírré tétele *valósága esetén* is lehet üldözendő, amennyiben e tény a sértett társasági megbecsülését csökkentheti. Meggyőződésem, hogy ha most nem is, előbb-utóbb be fog kerülni a törvénykezésbe ez a rendkívül fontos, a sértés, a rágalmozás és a hitelrontás jogi fogalmát új megvilágításba helyezhető indoklás. (*Bekerült!* F. S.)

Tény viszont, hogy a népköltő ezen, *V. Ferdinándhoz* című alávaló gúnyolódását nem publikálta, az csak kéziratból ismert, egy konfidensünk jóvoltából. De itt is szükség van a sajtótörvény fejlesztésére, vagyis kimondandó az, hogy a nem közölt, nem terjesztett, pusztán fiókban vagy más alkalmatosságban őrzött kézirat is kimerítheti az izgatás büntettét, amennyiben *izgatásra alkalmas* szöveget tartalmaz. Erős reményem az, hogy ha most nem is, száz, száztíz esztendő múlva, mondjuk, az 1950-es évek táján a törvényhozók ezt az emelkedett szempontot is beiktatják majd az izgatás vétkének joghatályos meghatározásába. (*Beiktatták.* F. S.)

De amíg az *V. Ferdinándhoz* című felségsértés esetében pillanatnyilag kihasználhatók a gyanúsított által a törvénykezés hiányosságai, a kétely árnyéka sem merülhet fel a tekintetben, hogy Petőfy gyanúsított „a közbéke és csend erőszakos megzavarására” lázított tavasz hó utolsó napjaiban, valamint pünkösdhő 12-én (9. §), továbbá ez utóbbi alkalommal törvény által alkotott testületet rágalmozással illetett, kijelentvén gyűlésen Ő Felsége forradalmi kormányáról, hogy „e minisztériumra nem a hazát, de egy magamat, sőt a kutyámat sem bízám”, s mindezt nem átallotta sajtó útján is megismételni. (*Március Tizenötödike.* 1848. évf. aug. 11.)

Summázva paragrafusonként:

- 5. § 1 év fogság, 400 Ft bírság
  - 6. § 4 év fogság, 2000 Ft bírság
  - 7. § 6 év fogság, 3000 Ft bírság
  - 9. § 2 év fogság, 1000 Ft bírság
  - 10. § 2-év fogság, 1000 Ft bírság
- Összesen: 15 év és 7400 Ft

A közbéke érdekében jót tenne, ha a bíróság a kiszabható büntetés maximumára ítélné a vétkes izgatót. Tekintettel azonban a népköltő gyöngé egészségére (18 évesen több betegség címén szerelték le Ő Felsége hadseregéből), feltehető, hogy egy enyhébb büntetés is megnyugtatóan vetne véget e konok lázító üzelmeinek, kit nemrég állítólagos szülőföldjén derék, józan és felsőbbsegítisztelő népünk egyébként is agyon akart verni.

(...)

5. Befejező magyarázat

Néhány, századunkra utaló célzástól eltekintve a fenti indítványt meg lehetett volna szerkeszteni 1848 nyarán. Keletkezett-e hasonló iromány, nem tudom. Miként azt sem, hogy miért maradt abba a királyi leirattal kezdeményezett eljárás. Valószínű, hogy a

hivatalok, ősi magyar szokás szerint ez esetben is ide-oda tologatták az aktákat, s a forradalmi fejlemények előrehaladtával az elmegyenge király iránti hódolatot már nem lehetett oly szigorúan megkövetelni, mint Ferdinánd tanácsadói és a Nádor készségei ezt májusban elképzelték.

Remélem, senki sem fogja azt hinni, hogy épp én ne méltányolnám kellően '48 forradalmi vívmányait. De azt sem érdemes hinni egy népnek, hogy ama csodálatos tavaszon valamiféle tökéletes sajtószabadságot vívtak ki Petőfiék ... Csak akkor kerülhetjük ki a cselekvés kelepcéit, ha mítoszok és legendák helyett a való 28 tényekben gondolkodunk, megértve, hogy a história 12 pontokban és egyéb „kikiáltásokban” oly gazdag ünnepei csak ígéreteket fogalmaztak meg, amelyeket eddig még sosem valósított meg minden részletükben az alkuk s felemás tettek valóságára épülő, korszakokon át lassú folyamatokban előrehaladó köznapi történelem. De ha Illyés – joggal – úgy látta Petőfi Duna-parti szobrát, mint amely „parnasszi pofonnal” int bennünket kötelmeinkre, a történelem lassúsága nem menthet fel egyetlen írástudót sem: naponta meg kell tennünk a magunkét a szóláshatárok odébb mozdításáért.

(*Új Tükör*, 1987. ápr. 5.)

AZ UTOLSÓ HARC DAL

Ha egy átmenetileg újságcsinálásra kényszerült exfilológus, mint e sorok írója is, szeretné „szinten” tartani maradék tudományát, hogy egyszer majd megtérhessen igazi mesterségéhez, legjobban teszi – gondolom én –, ha újratanulmányozza a korszakával foglalkozó alapműveket.

Az ilyesmi már csak azért is ajánlható, mert egy régen olvasott könyv ismételt kézbevétele során olyan összefüggések világosodhatnak meg, melyekre az első ismerkedéskor nem is gondolhatott az ember. Így jártam nemrég Szilágyi Sándor 1850-ben megjelent könyvével is, melyet izgalmas címe (*A magyar forradalom férfiai 1848/49-ből*) és felszínes, de helyenként ma is megragadó tartalma miatt ifjú koromban többször is kézbe vettem.

Most is elmerengtem a kedves költőmről írt tizennyolcsoros mini-biográfián, melynek letagadhatatlan, bár nem gyakran elismert érdeme, hogy kimondja: Petőfi a „leggenialisabb magyar költő ...” (238. 1.) írta ezt, hadd ismételjem: 1850-ben! Ami nemrég mégis megragadott, nem Szilágyi ez esetben oly dicséretes értékelő képessége, hanem költőnknek az a verse, melyet a történész így vezetett be: „Kéziratban kerengő költeményei közül az utolsót, az oroszok beütésekor írottat, ide iktatom...” És következik az *Itt a próba* című verse.

Pontosabban csak Szilágyi címezi így a költeményt, az első strófák után világos, hogy a Petőfi-összesekben *Föl a szent háborúra!* címen kiadott művel van dolgunk.

E heves harci induló már kamaszfejjel hatott rám seregek toborzására buzdító féktelen indulatával. Nemsokára személyes kapcsolatba is kerültem vele, mert a nyilas országvesztők Miskolcon is a falakra pingálták egy-egy mondatát, például így:

Jön az orosz, jön az orosz!
Petőfi

Felháborodva azon, hogy az ellenforradalom haramiái a forradalom költőjére mernek hivatkozni, már annak idején is „tanulmányoztam” a verset, aminek az lett az eredménye, hogy a szinte jelszavakra egyszerűsített strófák hamar megtelepedtek az agyamban. Ez lehetett az oka annak, hogy amikor Szilágyinál először megláttam a verset, végig sem olvastam. Most viszont kíváncsi lettem a szövegre, mert észrevettem, hogy mindjárt az első sorokban („Itt a próba, az utolsó Nagy próba!”) Petőfi kedvenc *utósóját* a történész *utolsó*-ra modernizálta, s a nyolcsoros szakaszokat ketté bontotta. Megnézem, gondoltam magamban, változtatott-e Szilágyi a tartalom is.

Változtatott, természetesen. 1850-ben semmiképpen sem adhatta közre az „átkos király” elleni másfél strófát, melyből kiderül, hogy miért is „szent” ez az utolsó harc:

*Szent a csata, nem harcolunk
Királyért:
Király ellen szabadságunk
Istenért és hazánkért!*

Kihagyta Szilágyi a nyolcadik szakaszt is, mely az ősoket nyugtatja meg: „Síroton ellenség (...) nem tapodhat.” Mivel az ellenség a vers közlésekor már javában tapodott az ősök sírján, a nemzet kiveszésének rémítő képével a szövegközlő nyilván nem akart sem lázítani, sem kétségbe ejteni.

Nem szép dolog klasszikus költő versét megcsonkítani, mégha a körülmények magyarázzák is Szilágyi eljárását. Mentségére mégis hadd jegyezzem meg, hogy a Petőfi-kiadások helyenként rémregényes történetében a húsz sornyi csonkításnál szörnyűbb vétkek is találhatóak, az egyiket épp e vers kapcsán követték el: *A Szent István Társulat naptára az 1916 évre* című, népnevelésre szentelt kegyes kiadvány 32 sort mellőzött az I. Miklós ellen írt, de ezúttal II. Miklós katonái ellen fordított versből, s hogy Ferenc József se sértődhessék meg, a fentebb idézett királyellenes négy sort könnyedén királypártivá írta át, imígyen:

*Szent a csata, mert harcolunk
Királyért,
Királyunkért, Istenünkért
És te érted: Hazánkért.*

A „vallásos szellem” ápolására hivatott kiadvány nem csupán egy komikus hamisítási kísérlet dokumentuma, hanem annak is tanulságos bünjele, hogy ez a fajta vallásos „szellem” csak a legdurvább hamisítás árán tudja a maga céljaira hasznosítani a legforradalmibb költőt. (A „kegyetlen torzítások” leleplezését lásd Gyalus István: *A megkorrigált Petőfi* című kurta közleményében; *Irodalomtörténet*, 1919. 132.)

De Petőfi versgyilkos híveitől térjünk vissza magához a költőhöz, s az ő utolsó harci dalához, melynek buzdító nyolcvan sorából Szilágyi húszat törölt, de hatvanat mégiscsak közölt: hatvan izzó forradalmi sort – másodszer ismétlem – a rémuralom kellős közepén.

Hogyan volt ez lehetséges? Nincs itt tér Szilágyi Sándor egyben-másban rejtélyes – hogy ne mondjam: gyanús – pályakezdésének vizsgálatára, de annyit tudnunk kell, hogy Szilágyi Ferencnek, az akkori hivatalos lap gazdájának volt fia, s régi ismerőse Machio tábornoknak, az osztrákok megszállta Pest térparancsnokának (Somogyi Sándor: *Gyalai és kortársai* 1977. 395.). Ez a Machio pedig nem várt megértést mutatott az irodalom újjászerveződési kísérletei iránt, s ő tette lehetővé Szilágyi e könyvének megjelenését is. Felettései persze nem helyeselheték, hogy a levett forradalom hősei az irodalomban támadjanak új életre, s a generálist nemsokára

elvezényelték Pestről... De Petőfi utolsó harci dala közben mégiscsak eljutott az olvasókhöz, ha csonkán is. (Az eddigi kritikai kiadások egyébként úgy tudják, hogy először 1851-ben külföldön jelent meg a költemény, a *Hangok a múltból* című emigráns kiadású antológiában, idehaza pedig 1874-ben látott napvilágot több más, királyellenes művel együtt.)

Ezek után pedig a száraz textológiai tényéktől hadd kalandozzunk el egy kicsit a feltevések régióiba – erre is van jogunk, ha képzeletünk termékeit nem akarjuk tudományos igazságoknak feltüntetni.

Tudjuk, hogy a költő a forradalom minden sorsfordulójánál megszólalt – cikkben, szónoklatban s főleg versben. Nálunk még csend volt, amikor ő már üdvözölte az európai megmozdulások nyitányát (*Olaszország*), a magyar kitörés – Jókai szavát idézem – az ő „halottfeltámasztó” versével kezdődött, a *Föltámadott a tenger...* a március végi megtorpanásból kívánta kiszabadítani a mozgalmat – és így tovább, van tehát a mi Negyvennyolcunknak Petőfi-írta verses krónikája is. Ez a verses forradalomtörténet azonban nem csupán eseményeket rögzít és kommentál, hanem – a világirodalomban is páratlan módon – a költő forradalmi *cselekvésének* része, vagyis Petőfi nagy forradalmi költeményei egyszersmind forradalmi tettek. Nem egyenértékűek, sem az esztétikai, sem a politikai hatás tekintetében, de minden esetben volt és maradt is történeti értékük. Az utolsó harci dal keletkezését és célját is ebben az összefüggésben érdemes vizsgálnunk.

Tudjuk, hogy 1849. június 27-én adta ki a kormány kiáltványát, amely általános népfelkelésre, keresztes háborúra szólított fel az intervenciós cári csapatok ellen. Kossuth az írókhoz és művészekhez is fordult, személyes találkozón segítségüket kérte a nép fellelkesítéséhez. Június 30-án meg is jelent a felhívás a lapokban és a falakon, július elsejére népgyűlést hívtak össze a Múzeum-kertbe. Szónokok, sorrendben: „Petőfi Sándor, Egressi Gábor, Arany János, Fánicsy Lajos”.

Pontosabban: *szónokokról* én írok most, a kiáltvány csak a négy nevet jelöli meg, azokét, akik nyilvánvalóan a népgyűlés szereplői lesznek. De milyen minőségben? Petőfi a forradalom alatt több nevezetes szónoklatot tartott, teljességgel lehetséges, hogy ezúttal is beszédre készült. Én mégis eleresztem a fantáziámat, s *úgy képzelem*, hogy a költő szavalni akart. Ahogy versével elindította, majd válságos pillanatokban továbbhaladásra ösztönözte a forradalmat, a szabadságháborút, úgy akarhatta most a legfenyegetőbb pillanatban ismét poétaként lelkesíteni népét, s e célra írta meg a *Föl a szent háborúra!* gyújtó sorait. Emlékeznie kellett, miként ragadta magával március tizenötödikén Pest népét, s azt hihette, hogy harci dalával ismét az ősi kard megragadására biztathat. Amúgy is gyakran bámulatos könnyedséggel alkotott, ezért el tudom *képzeln*i, hogy az öngerjesztés extázisában egyetlen lendülettel írta meg harci dalát, magában *deklamálva is* a szerkezet és mondatfűzés tekintetében tökéletesen szavalásra való verset.

Horváth János szigorúan ítél e műről, mint Petőfi legtöbb forradalmi költeményéről is. Szerinte a „helyzet rettentő komolyságához képest” a versforma „kisszerű ihletű”, „túlságosan dallamos” stb. Itt azonban, legalábbis szerintem, nem a verssel van a baj, hanem a tudóssal, akinek könyve sok tekintetben kiváló, s alapműnek tekinthető, de a forradalmat, s általában a politikát érintő kérdésekben csak Horváth saját politikai elfogultságáról ad érdemi bizonyosságot, a költői alkotás tárgyilagos elemzése helyett formai kifogásokkal megtámogatott világnézeti vádaskodást kapunk. Könnyebb a bibliai tevének átmennie a fű fokán, mint egy forradalmi versnek megütnie a horváthi esztétika mértékét. Itt is azonnal elárulja a tudós, hogy a „királyszidalmazás” „sablona” fáj neki, meg a buzdító „hetyke könnyűvérűség” stb., amely annál is inkább „kirívóan érezhető”, mivel ma már tudjuk, hogy „az ügy, melynek védelmére buzdított, már

akkor veszve volt, s az erőviszonyok józan megfontolása szemében elveszettnek látszott is”. (Horváth J.: *Petőfi*. 1922. 472.)

Tegyük föl, hogy az ügy „már akkor veszve volt”, s józan megfontolással ezt már látni is lehetett (noha az ilyesmit bizonyossággal rendszerint csak *utólag* lehet megállapítani). De a józan fontolgotók már 48 decemberében is bukottnak látták a küzdelmet, pedig utána következett a dicsőséges tavaszi hadjárat! Sőt akadtak példásan józan magyar aulikusok, akik ugyanezt már 48 márciusában is így hitték, vagy legalábbis remélték. Ha végiggondoljuk Horváth logikáját, a józan fontolgotás álláspontjáról és „az erőviszonyokat” mérlegelve el sem kellett volna kezdeni a harcot s akkor talán ma is boldogan élhetnénk a Habsburg-birodalomban. Nem, akárhonnán nézzük, egy forradalom költőjét a forradalomellenes józanság felől megítélni annyit tesz, mint eleve eltökélt elfogultsággal azt utasítani el belőle, amiből legfőbb világirodalmi jelentősége következik. Ilyen logikával Leonidászt is „hetyke könnyűvérűnek” ítéelhetjük, mert Thermopülainál elvérzett katonáival együtt, ahelyett, hogy „az erőviszonyokat latolgotó józan megfontoltsággal” és felemelt kézzel átsétált volna a perzsákhoz.

Egyébként nem is olyan biztos, hogy '49 júniusának végén már minden elveszett. Épp e vers kapcsán emlékeztetett Martinkó András a történelem tényeire: „Hogy egy város (vagy akár városrész, utca, háztömb) védelmével operáló, *átmenetileg defenzív* hadviselés hatékonysága nem illúzió, azt száz és száz példa között legfőképpen a hős szovjet városok példája igazolja. Petőfi nem volt fantaszta, amikor szívvel-lélekkel támogatta s vállalta Pest ilyenféle védelmét.” (*Népszabadság*, 1969. júl. 31.)

Hadd utaljak arra, hogy 1968-ban már könyvalakban is megjelent Andics Erzsébet egyik legfontosabb tanulmánya, amely már 1965-ben egy megrázó dokumentummal bizonyította, hogy az osztrák kormány feje, Schwarzenberg herceg 1849. augusztus 15-i saját kezűleg írott tervezetében széles körű közkegyelemre hajlott, így például a magyar hadsereg vezetőinek szabad elvonulását kívánta garantálni, ... két hónappal Petőfi harci dalának megírása után! Ha nyerni nem is, tisztességes pacifikációs feltételeket elérni szilárd helytállással esetleg lehetett volna.

Így tehát a költő politikailag sem marasztalható el, amiért a kétségbeejtő helyzetben is az ellenállás szellemét kívánta felerősíteni. Sőt, rokonszenvünkre érdemes ezzel is, mert a nehéz helyzetekre a küzdelem s nem a gyávaság morálját példázta. Verse pedig formailag s nyelvileg is erőteljes, amint ezt már *báró* Hatvány Lajos is megállapította. (Hadd emeljem ki kedves „Laci bácsink” címét, gyengédtelenül célozva azokra a *nem* bárókra, akik napjainkban sült arisztokratákon is túltesznek a magyar történelem forradalmi hagyományainak likvidálásában.) Hatványt éppenséggel egy szerafikus kardalra emlékeztette a vers megragadó utolsó strófája:

*És te isten, magyarok nagy
Istene,
Légy népeddel, hű népeddel,
Jó népeddel, légy velem!
Tedd hatalmad fiaidnak
Lelkére,
Világdöntő haragodat
Fegyvereink élére!*

Itt abba is hagyhatnám ezt a főleg textológiai célzatú írást, ha épp az utóbbi napokban újólaj nem tapasztalom, hogy Horváth János esztétikájának retrográd elemei immár nemcsak az irodalomtudományban, hanem általában a kulturális életben is kezdenek megelevenedni. Nem is olyan régen még küzdeni kellett azért, hogy érdemük

szerint méltassuk Petőfi nem forradalmi, sőt éppen gyötrődő, vívódó verseit is, eretnekségnek számított a kételkedés, sőt a kétségbeesés írói jogáról szólni, vagy a költő közéleti elkötelezettségét elutasító esztétikum érvényesüléséért perelni, ma viszont már ott tartunk, hogy Március hősének ars poeticáját egészében s elvileg utasítják el. Sikerült elérnünk, hogy a politikailag cselekvő, a nép nevelésére is vállalkozó irodalom mellett *más* orientáltságú esztétikák is megfogalmazódhassanak, de lám, ez nem volt elég, most már kétségbevonják a nevelői, szükség esetén harci feladatra egyáltalán vállalkozó irodalom *szépirodalmi* jellegét és értékét.

Épp a napokban egy különben jó szándékú és okkal népszerű író *A bűnös művészet* című cikkében elvileg elutasította, hogy az irodalom nevelői funkciókat is betölthessen a társadalomban: „A művészetnek nem az a föladata, hogy neveljen, hogy propagandát fejtsen ki ilyen-olyan ügy mellett, hogy irányítsa a közösséget, mert erre nem képes, mert nem erre való. A művészet egyet tehet: fölmutathatja a maga megszenvedett látomását a valóságról ...” (*Élet és Irodalom*, 1984. febr. 10.)

Szigorúságából egy kicsit azért enged az író, s annyi lehetőséget meghagy pályatársainak, hogy ha *írókként* nem is, publicistákként tehetnek valamit az „ilyen-olyan” ügyek mellett, a társadalmi bajok ellen. De hogy el ne bízzuk magunkat, mindjárt egy tanulságos példát is felvillant arra, hogy az ily módon engedélyezett tevékenység hová vezet: a lengyel Borowski remekműveket írt ugyebár, amíg csak szépírni akart, de ezzel nem elégett meg, politizálásba ment át, s mi lett a vége? – Borowski – már-már nem mint író, hanem – mint publicista, mint közéleti ember, mint párttag harcba indul az akkor (ti. 45 után. F. S.) aktuális eszmék és eszmények nevében. Más kérdés, hogy behalt. 1951-ben, huszonkilenc éves korában öngyilkos lett.”

Jómagam – ennyit talán nagyzolás nélkül mondhatok – sejtek egyet s mást az írói politizálás veszélyeiről. De nem hiszem, hogy a „publicista” elkötelezettség és az öngyilkosság gyakran alkot oksági kapcsolatot, és hogy szükségszerű szervességet lehetne kimutatni a kettő között. Ismertem olyan magyar írókat, akiket senki sem gyanúsíthatott volna forradalmi elkötelezettségű, „nevelő” művek írásával, mégis megölték vagy halálba itták magukat. És fordítva: századunknak is akadt néhány világirodalmi jelentőségű alkotója, aki műveivel cselekedni is akart, mondjuk ellenállásra buzdított a nácik ellen, s mégsem végezte öngyilkosként. Arról pedig nem is szólok, hogy milyen imponáló létszámtól duzzad azok serege, akik egész életükben igyekeztek és/vagy ma is igyekeznek megvédeni magukat az irodalom „nevelő” feladatának kísértésétől, de iparszerűen gyártott sápadt látomásaikból, nyafka sopánkodásaikból még egy maradandó versre, tisztességesen közepes regényre vagy színdarabra sem tellett.

Ezért merem javasolni: ne kreáljunk olyan új esztétikát, amely le akarja parancsolni a Parnasszusról s a publicisztika sivatagába kívánja száműzni a közéleti írókat. Működjék ki-ki azon a terepen, amely alkatának és tehetségének megfelel, anélkül, hogy a másik írói alkat és tehetség szépírói jogát kétségbevonná, lehessen bárki magyar Franz Kafka, anélkül, hogy lepublicistázná Túrteioszt és Pindaroszt, Voltaire-t és Rousseau-t, Petőfit és József Attilát, a nevelés, buzdítás feladatát vállaló világirodalmi óriások olimposzi seregét.

(*Népszabadság*, 1984. febr. 18.)

A KÖLTŐ KARDJAI

Egy gyönyörűen kiállított könyvben volt szerencsém lapozgatni az ünnepek alatt: Lugosi József és Temesvári Ferenc *Kardok* című képes albumában, melyet a Zrínyi Kiadó jelentetett meg a téli vásárra. A „vágásra és döfésre egyaránt alkalmas szálfegyver” történetéről igazán szakszerű eligazítást kapunk a szerzőktől, s Németh Ferenc felvételeinek segítségével csaknem háromszáz, történeti érdekességű kardot is szemügyre vehetünk.

A képek közt, talán érthető elfogultsággal, először is Petőfi Sándor kardját (hadd legyen szabatosabb: *valamelyik* kardját) kerestem, s hamar meg is leltem a költő *jatagánját* a 235. szám alatt. Az egyélű, ívelt penge bal oldalán török motívumok láthatók, s egy felirat is olvasható rajta: „A m. forradalom után Bem tábornok Petőfi Sándornak Petőfi Egressy Gábornak 1849”.

E szöveg többszöri olvasgatás után is zavarba ejt. Mit jelenthet először is az a bizonyos „m.” rövidítéssel jelzett szó? A „márciusi”-t? Aligha. Bem csak a bécsi októberi felkelés után érkezik Pestre, nem a márciusi forradalom után, egyébként az 1849-es dátum is kizárja a márciusi olvasatot. Marad tehát az a lehetőség, hogy a *magyar* forradalom *után* adta Bem e kardot Petőfinek s Petőfi Egressynek, de ezt is nehéz elképzelni. Bár a nagyszerű Dienes András egy megragadó munkájában Egressyt a költő „legjobb” barátjának nevezi (*Petőfi a szabadságharcban*. 1958. 54. old.), én a később morálisan oly szomorú végre jutott színész e minősítését akkor sem tudnám elfogadni, ha Egressy a bukás után nem állt volna osztrák szolgálatba. Tudjuk azt is, hogy szorult helyzetében Petőfi még a Bemtől kapott lovát is kénytelen volt eladni, de más a pénzszerzést szolgáló eladás, s más az ajándékozás.

A homályos szöveg fő nehézsége mégis e két (Kemény Zsigmondra emlékeztető) szó: „forradalom *után*”. Eszerint Petőfinek a világosi fegyverletétel *után* még élnie kellett, hogy Bemtől e kardot megkaphassa ... Mire e cikk megjelenik, a Mikroszkóp Színpadon már lezajlott az a sajtótájékoztató, melyen egy lelkes kutatói közösség egy előzetes táviratuk értelmében már bejelentette, hogy „megtalálták Petőfi sírját” s azt 89 nyarán fel is ássák. Noha jobb volna a megtalálást akkor múlt időbe tenni, amikor majd a felásott sírből bizonyíthatóan a költő csontjai kerülnek elő, ne csúfolódjunk előre a sírtalálókön. Mégis, jelenlegi ismereteim alapján kételkedem abban, hogy Petőfi túlélte volna a világosi fegyverletételt. Július 31. és augusztus 13-a közt nem adott életjelt magáról, s nem látta őt senki sem Bem környezetében, miközben a lengyel tábornok például augusztus 2-án Marosvásárhelyt sebesülten ágyban fogadta újra összeszedett seregének tisztjeit, „Petőfi kivételével” (Kovács Endre: *Bem a magyar szabadságharcban*. 1979. 310.). Addig is tehát, míg ki nem derül, hogy Petőfi nem halt meg Erdélyben, a szóban forgó *jatagán* üzenete számomra hieroglifa, melyet nem tudok értelmezni.

Szerencsére vannak megragadhatóbb kardok, ha nem is ebben a szép könyvben, hanem a Petőfi-irodalomban. Tudunk egy „ősi kardról”, melyre a költő *A magyar nemes* című versét írta (?): „Őseimnek véres Kardja / Fogason függ, rozsa marja... ” E díszkardot 1911-ben még őrizték a mai Petőfi Irodalmi Múzeum elődjének, a Petőfi-háznak termeiben. (Kéry Gyula: *A Petőfi-ház története és katalógusa*. 1911. 76.)

A fenti díszkardnál sokkal izgalmasabb számunkra az a pallos, melyet Petőfi 1848-ban viselt, s amelyről Jókai így írt: „Petőfinek volt egy olyan széles pallosa, amivel sétálni szokott, hogy azt már guillotine-nak csúfolták. S hogy a kardnak megfelelő jelvényünk is legyen, óriási veres tollakat tűztünk kalapjaink mellé...” (Jókai: *Írói arcképek*. 1955. 190.)

A nagy mesemondó emlékeinek megbízhatóságát sokan szerették kétségbe vonni,

nekem egyszer-kétszer egzakt adatokkal talán mégis sikerült hitelesítenem néhány Jókai-állítást. Ezúttal azonban kétségbe kell vonnom, hogy a guillotine-nak állítólag Eötvös József által elkeresztelt kardot Jókai biztatására kötötte volna fel költőnk. Addig igen valószínűen hangzik az emlékezés, hogy a március 15 4 győzelem után olyanok is rendkívül forradalmi szövegekkel álltak elő, akiket Március ifjai korábban sosem láttak – ez igen ismerős helyzet a történelemből. Az is hihető, hogy a „reakcionárius zagyva csöcselék” minden addigi „népvezetőt” árulónak kiáltott ki, s a terézvárosi zsidók kirablására és a város felgyújtására uszított és így tovább, de tudva egyet s mást a két zseni temperamentumáról, nehéz elképzelnem egy Jókait, amint a forradalmi mezben fellépő reakció ellen így biztat egy Petőfit: „Barátom (...) itt nem rendezünk többé tollal és paraplával, ide kard kell visszakergetni a piszkos áradatot”. Valószínűbb, hogy Petőfi példájára ragadott fegyvert Jókai is, aki ekkor még, a forradalom tavaszi mámorában, engedelmesen követte barátját.

A költő forradalmi ösztöne mindenkiénél megbízhatóbban működött: tudta, hirdette, hogy az udvar kénytelenségéből ismerte el a független magyar ministeriumot, s csak az alkalmat lesi a visszavágásra. Egyfelől antimonarchista kitörései, másfelől a forradalom megszilárdulásával kecsegtető efemer fejlemények okozták, hogy Petőfi fokozatosan elszigetelődött, s ez kétszer is egymás után majdnem életébe került: először akkor, amikor követjelöltként megérkezett a Kiskunságba, *kardosán*, s álmaiban elképzelt kiskun népe kis híján agyonverte; másodszer, amikor a szabadszállási református pap helyette képviselőnek megválasztott fiát 38 párbajra hívta ki, mert Nagy Károly, ez a primitív öslény, egy nyilatkozatában legazemberezte őt.

Egy másik írásomban igyekszem majd bebizonyítani, hogy a tiszteletes úr egész családjá nemcsak forradalomellenességéből gyűlölte a költőt, hanem azért is, mert e pap volt egyik okozója Petrovits István vagyoni összeomlásának – de egyelőre maradjunk a párbajnál. Noha Petőfi már korábban is tanult vívni a híres Chappon mestertől, nem a kardra kívánta bízni bátorsága bizonyítását, hanem pisztolyra, ahogy egy barátjának megindokolta, e megfontolásból: „Én nem akartam pusztá parádét, pusztá kardpengetést vagy legfölébb néhány karcolást, én kockára akartam tenni életemet azon remény fejében, hogy lelövöm azt a silány fattyút, ki vakmerő volt oly veszettkutya módon nekem rohanni ...” így volt-e? Vagy azért választotta a pisztolyt, mert jobb lövőnek érezte magát, mint vívónak? Aligha tudjuk meg valaha is. Mindenesetre egy év sem telik el, s ezt fogja írni Klapkának, saját szavai szerint „nem felhevülve, hanem nyugodt megfontolás után”: „...békés időben személyes elégtételre hívtam volna s tán lelőttem volna önt, mint a verebet, mert én meglehetősen lövök...”

Jókai és Pálffy Albert, mint segédek mentek Nagy Károlyhoz, „lovagias elégtételt követelni”, ám a forradalmi magyar nemzetgyűlés friss ékessége nem kívánt pisztolyra verekedni, mondván: „... álljon elem az a Petőfi egy szál kardra, s tudom, hogy úgy ketté hasítom, hogy fele erre, fele arra esik!” Ami egyértelmű volt a párbaj megtagadásával, szerencsére. Ezért a magyar történelem e hitvány kis reakciójának köszönhetjük, hogy „gondviselésszerű gyávasága” (Hatvány Lajos szava) megmentette a költőt „a gavalléri halál szégyenétől, a népi szabadságért való halál dicsősége számára”. (*Így élt Petőfi*. 1967. II. k. 419.)

Marad mégis a kérdés: miért akarta költőnk lelőni a veszett kutya papfit? Ő, aki egy hatalmas versben mintegy elvileg foglalt állást a párbaj ellen ...? Talán eszébe jutott e vers, a *Levél Várady Antalhoz*, s ezért önmagának is magyarázza heves kiállását: „... itt nem becsületesem jött kérdésbe, hanem bátorságom, s annak tanúját, fényes tanúját kellett adnom, nehogy feljogosítsak minden pimaszt, minden sehonnait, hogy velem packázzék, hogy insultáljon, hogy piszkoljon.” A vallomás igen fontos, hitem szerint az egész pályát mozgató indítékot világít meg, d e az összegezés előtt

utaljunk még néhány körülményre.

Két hónap sem telt e párbaj elmaradása után, amikor az egyik lapban *Egy önkéntes* arra biztatta a költőt, névtelenül írt gyalázkodó jegyzetében, hogy ne Pesten, hanem a fronton legyen hős. Az arcpiritóan alávaló írást azért érdemes idézni, mert nem Jókai kései emlékezése utal itt Petőfi legendás kardjára, hanem az épp zajló történelem forró pillanatában sistereg a *kardos költő* elleni gyűlölet, s az gyakran hitelesebb lehet a barát megszépítő emlékeinél: „íme, most nyakunkon a háború, minden ép karra szüksége van a hazának – te katona voltál, gyermeked nincs –, s roppant kardod, mellyel a márciusi napokban annyira csörömpöltél, mégis hüvelyedben rozsdásodik.” (*Nemzetőr*, 1848. szeptember 10.)

A „guillotine”-nak becézett „széles pallos” tehát nem Jókai találmánya, létezett a „roppant kard” (még ha Barabás oly híres képén, sajna, csak a markolatát látjuk is). Az uszító névtelen „önkéntes” pedig maga Vahot Imre lehetett, aki szerkesztői jegyzetet is fűzött az uszításhoz, imígyen: „Mi ismervén Petőfinek e részbeni gondolkodását, ő azt tartja, hogy a rácok elleni csatározás nem szabadságháború, s ezért nem akar abban részt venni”.

Dienes igyekszik is védeni a költő igazát, azzal, hogy szeptember 10-ig a délvidéki csatározást csakugyan senki sem tartotta „szabadságháborúnak”: „amikor Jellasics lóra ült a Drávánál”, akkor állt a világ „egyszerre a „feje tetejére”. Nincs azonban bizonyítéka annak, hogy senki sem tartotta a délvidéki küzdelmet a szabadságháború részének. Vahot azért írta vagy közölte az *Egy önkéntes* szövegét, mert az volt az uralkodó vélemény: „nyakunkon a háború”. S ezt a háborút akarta segíteni a költő is, nem kardjával, hanem július-augusztus folyamán sorozatban harcra buzdító verseivel: *Ismét magyar lett a magyar...*, *Lenkei százada*, *Respublika*, *A nemzethez* és így tovább. Ez utóbbi vers a legerősebb, de épp ezt nem adta közre a költő, s emiatt kétszeresen érdekes, ez tartalmazza ugyanis a kulcsot magatartásának rejtélyéhez: Petőfi tavasz óta várta a forradalom új, második felvonását, s úgy vélte, hogy annak kirobantása a legfőbb cél, márcsak azért is, mert az teremti meg a hazavédő háború igazi feltételét is!

Nincs itt tér az újra meg újra feltörő „parndorfi-vita” részletezésére, de amennyiben Petőfi valóban ott járt az osztrák-magyar határon, s mindenfelé „izgató beszédek” tartott arról, hogy a magyar honvéd csak az ország határán bőieiül köteles harcolni, külföldön nem, ebben az agitációban is *ugyanaz* a felfogása tükröződik, mint amelyet *A nemzethez* című augusztusi versben is kimond: „Hol az ellen, kérdezed? ne kérdezd (...) Köztünk van a legnagyobb ellenség, / A cudar, az áruló testvérek (...) Könnyű banni külső elleninkkel / Ha kivesznek e belső bitangok Ez teljesen Robespierre-ék logikája: az *ennemi du dedans*, a belső ellenséggel szembeni harc, vagyis a forradalom radikalizálása a fő feltétele a külső ellenség legyőzésének.

Ez a francia forradalomból levont lecke határozza meg Petőfi egész 48 őszi magatartását, mely csak akkor változik, amikor az általa többször is megjövendölt új, népi forradalom lehetetlensége igazolódik, s a függetlenségi háború szinte kizárólagos nemzeti érdekké válik. Három versében is vívódik azzal, hogy gyávanak tartja a világ, amiért nem megy a frontra. *Hallod-e szív, szívem!*, *Egész világ a harcmezőn...*, *Golyók sivítnak, kardok csengenek...*). Ez utóbbiban így ír:

*Ne magyarázza senki énnekem.
Tudom nagyon jól, hol van a helyem?
Ha itt végzem kötelességemet,
Csatába s a pokolba is megyek!*

E versét sem közölte, sőt kéziratban sorról-sorra kitörölte, de a kardot mégis

felkötötte – katonának állt.

A „guillotine” ekkor még egyszer felbukkan pályáján: 1848 telén elcserélte a szolgálati célra alkalmatlan pallost Rickl József lovas nemzetőr főhadnagy szolgálati kardjával. Egy harmadik szemtanú bizonyítványt is adott e cseréről az örökösöknek. (A legendás pallos a II. világháború alatt, Dienes értesülése szerint, egy ház romjai alá került s elveszett.)

A vízaknai csatában, ahol egy szál karddal a kezében, tollas Kossuth-kalappal a fején rohamra biztatta a székelyeket, Petőfi minden jel szerint Rickl József fegyverét viselte. Hogy ez a kard hová lett, arról nem tudok. Lehetséges, hogy ezt a lovas szablyát látjuk a költőről utoljára készült festményén, Orlay művén, melyet a festő első változatban a segesvári ütközet előtt mintegy húsz nappal fejezett be. Ezt kellett volna viselnie Petőfinek akkor is, amikor 49 elején Vetter tábornok gorombán megleckéztette a nála *kard* és *nyakravaló* nélkül megjelent századost. De lehetséges, hogy a kardcsere nem 1848 decemberében esett meg, hanem 49-ben, talán épp a kardtalan kihallgatás kínos következménye miatt?

Nem szeretnék találgatni ott, ahol oly kevés a fogódzó, maradjunk hát a végső ténynél: ama július 31-i napon, az orosz túlerő ellen vállalt csatában Petőfi *ló és fegyver nélküli nézőként* vett részt. Bemtől kapott lovát már korábban eladta, „hogy árán kenyeret vegyen magának” (lásd 1849. május 27-i, Arany Jánoshoz intézett levelét), kardjáról nincs egzakt adat. Egy fegyveres és lovas katona Bem oldalán elmenekülhetett volna a veszített csatából, a tisztí rangja ellenére civilben és gyalog menekülő költőnek erre nem nyílhatott esélye a szabadságharc egyik legvéresebb ütközete után.

Amikor késő délután a legendás kukoricásból porfelhő közepette előrobogott az orosz lovasság, Lengyel József orvos, állítása szerint, rákiáltott Petőfire, s jelezte a közeledő veszélyt. Petőfi nem mozdult, csupán ennyit felelt, megintcsak Lengyel szerint: „Potomság”. Az orvos erre a költő háta mögé mutatott, a balszárnyra, ahol már Bem és táborkara is menekült. Ekkor kezdett futni a költő is...

Potomság – a szó igen petőfisen hangzik, pedig csak kétszer írta le, legalábbis ismert műveiben: „.. minden potomságra föl nem fortyanok” – mondja *A nagyapa* című novella egyik hőse; „ez már igazán potomság” – sóhajt fel a napra Csigolya Dániel a másik novellában, *A fakó leány s a pej legényben*. Fontos viszont, hogy mindkét írás népies elbeszélés, melynek hősei nagyon is a költő népies modorában beszélnek, gondolkodnak. Hajlok tehát arra, hogy Lengyel doktor vallomását e tekintetben hitelesnek fogadjam el.

E szó számomra szinte magába sűríti alkatának-jelletnének legfőbb jellemzőit: hajthatatlan makacsságát, forradalmi merészségét, azt a már gőgig hevülő büszkeséget, amely a meghátrálást elvben s tetteiben egyaránt gyűlöli. Azt a szenvedélyes, halálos elszántságot, mely a bátorság *bizonyítását* is fontosnak tartja, önmagában is személyes értékének tekinti, mint a már idézett, párbajozó szándékát magyarázó levélben írta, bátorságának mindenkor „fényes tanúját”, vagyis tanúságtételét kell adnia.

Cassiustól Teli Vilmoson át Desmoulin-sig maga is sorolta példaképeit. Nem tagadva e követésre buzdító minták hatását, mégis emlékeztetnem kell arra, hogy már a gyerek s még nem forradalmár ifjú Petőfinél is kiütköznek a dacnak, a szembeszegülésnek azok az ösztönei, amelyek a csak-azért-is-megmutatom jelszavával jellemezhető tettekre készítetik. A nagyobb és erősebb diáktársakkal szemben is dacoskodik, s bátorságával dicsekedve magyarázza, hogyan kell a marhát egyetlen csapással leütni, szülői parancsokat fitymálva áll be kamaszfejjel hol katonának, hol vándorszínésznek. Később pedig fittyet hányva illemnek, szokásnak, hajlandó az arszlánoktól díszlő Váci utcán egy targoncában végig tolatnia magát, megkérni egy gazdag bankár nem is ismert

leányának kezét, és így tovább – a nagyközönség is épp eleget tudhat Petőfi ilyen kitöréseiről.

E jellemvonása már 1845-ben is oly feltűnő volt, és oly sokakat irritált, hogy gúnyolták is „túlzott” önérzetéért, még barátai is, mint például Pákh Albert a színész-költőt csúfoló paródiájában. Hát még ellenségei! Az irigység jó pszichológus, a vetélytárs, főleg, ha sikertelen, a vesékbe lát. Szemere Miklós egész, meglehetősen súlytalan életművének két legjobb darabja Petőfi elleni szatíra. Amikor a 21-22 éves költő egyre többször kezd célozgatni arra, hogy jobb lett volna ezer év előtt születnie, mert a kard illene hozzá (életében összesen több mint 340-szer írta le műveiben a *kard* szavát), Szemere egyik verses karikatúrájában így „beszélteti” Petőfit, csúfolódva *Zöld Marci* című darabjának elutasításán is:

*E kar hatalmas bár a tollra,
Hatalmasb volna kardra még,
A hőskard cinketermetemhez
Ugye, dicsőén illenék?*

Látom csodálsz, s csodálhatsz is, mert
Nálam nincs ember már nagyobb:
Az ebrudon kiröppent Marczy
Zöld éneklője én vagyok!

Jókai szerint Petőfi jót nevetett (?) a versen, s egy ideig *Marczi Zöldnek* hívták a költőt barátai. Mindenesetre a cinketermetet s hőskardot *együtt* idéző 1845-ös vers nemcsak 1848 márciusának hőseit idézheti eszünkbe, engem az Aszódon kardról álmodozó kis hősré is emlékeztet.

Petrovits Sándor ugyanis, II. grammatista korában, tehát 12-13 évesen egy német nyelvű anekdotás könyvből épp ezt a kis Witziger Einfaltt, *vicces ötletet* másolta ki magának: „Midőn Cicero, ki igen kedvelte a tréfát, megpillantotta vejét – ki kis emberke volt – hosszú karddal az oldalán, így kiáltott fel: az ördögbe is!, ugyan ki kötötte vömet e kardhoz?” Nem tudom elkülöníteni e kis feljegyzést attól a gyerektől, aki ugyanebben a tanévben, 1835-1836-ban lovaskardos huszárt rajzol egyik levelének hátlapjára, attól az ifjútól, akit cinketermetűnek gúnyol majd Szemere 1845-ben, s aki egy természetéhez nem illő hatalmas „guillotine”-t köt az oldalára 1848 márciusában, majd 1849 júliusának utolsó napján „Potomság!”-nak szeretné látni az ellenség halált hozó lovas rohamát.

Örlődött-e a kis Petrovits tizenkét évesen „cinketermete” miatt, az alkata s huszáros ábrándjai közti ellentét miatt? Ezt nem akarom állítani. Nem kedvelem a zuglélektant, amely azt hiszi, „megmagyarázza” Napóleont, ha a császár kis természetét, s egyébként is szerény férfiúi képességeit elemezgeti – én nem kívánom bizonygatni, hogy Petőfi forradalmi elszántsága levezethető pusztán cinketermetének kompenzálásából. Mégis, amikor eddigi ismereteim szerint először írta le a *kard* szót (német szöveget másolt, tehát Degen-t írt), a *vicces ötlet* lemásolásakor olyan tudatalatti „szándékosság” vezette, amely mélyen befolyásolta egész pályáját. Bátornak lenni, mindig, mindenkivel szemben, Klapkával, akadémikusokkal, tábornokokkal, Kossuthtal szemben is – ő azután csakugyan tetteleg igazolta versben is meghirdetett életelvét:

*Félénk eb a sors, csak csahol;
A bátraktól szalad,
Kik szembeszállanak vele ...
Azért ne hagyd magad!*

(Népszabadság, 1988. december 31.)

AZ ÖSSZEFÉRHETETLEN ÚRI MEGSZELÍDÍTÉSE ÉS PROLETÁR KISAJÁTÍTÁSA [2]

Minél több köze van egy nagy költőnek hazája történetéhez, valamelyik forradalmához vagy nemzeti háborújához, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy nem csupán nyelvi, széptani értékei, vagyis szövegei jogán kap helyet az illető ország valóságos vagy eszmei Panteonjában, hanem pártemberként is. A pártembernek pedig az a sorsa, hogy holtában is megosztja az utókort – a hódolók, a rajongók, a kultusz szertartásmesterei kivont karddal védik a nemzeti nagyság emlékét, nem tűrik még a műbírálat jogos ellenvetéseit sem, másfelől viszont a sírontúli pártellenfelek még a széptanilag vitathatatlan értékeit is kikezdi, mintegy merő világnézeti-politikai bosszúból. Shelley, Byron, Heine vagy Hugó sírja fölött gyakran törnek ki a csatározások, posztumusz dicsőségüknek mindig akadnak makacs támadói.

A nagyok sorában Petőfi kapta életében a legkevesebb érdemi elismerést. 1842-44-ben, a pálya kezdetén Bajza, Vörösmarty és Erdélyi János szóban vagy írásban adott biztatásaival bontakozik ki költőnk pályája, később Eötvös is szót emel mellette, halála előtt mégis több gáncs érte, mint elismerés: Adyig nem lesz párja annak, hogy egy költőt olyan kritikai ösztűz fogadjon, mint Petőfit. Március Idusán szerzett dicsősége is kérészéletűnek bizonyult, három hónappal a vértelen forradalomban vállalt kezdeményezői tette után majdnem agyonverik a szülőföldjének tartott Kiskunságban. S megérte azt is, hogy a labanc Vida lapjában *hurokkal* és *pallóssal* fenyegették, mint olyan költőt, aki „értéktelen versei által” akarta „a legveszélyesebb útra vezetni a másképp jámbor magyar népet”.

Az igazsághoz tartozik, hogy rövid életéhez képest elképesztő mennyiségű viszályaiban nem egyszer maga Petőfi is élezte konfliktusait. Amikor a száműzött öreg Kossuth *bámulatos költőnek* minősítette poétánkat egy levelében, sietett hozzátenni, hogy „ugyanő, mint ember, kiállhatatlanul gyarló volt”. S ezen nem érthetett mást, csak azt, hogy Petőfi a maga republikánus világnézetét és morálját kérlelhetetlen harcossággal képviselte „magánviszonyaiban” is, s ezt a nemesi világnak még liberális szárnya is nehezen tudta elviselni.

Vajda János, ki közelről ismerte Petőfit, s értette szellemét-jellemét, két évvel a kiegyezés után így írt róla: „A csúszásmászásnak, képmutatásnak nagyobb ellensége nem volt nálánál, s az ellenkező tulajdonok iránti nagyrabecsülését minden kínálkozó alkalommal szerette kitüntetni. Szerencséjére oly időben élt, amidőn ez legalább lehetséges volt, anélkül, hogy – mint ez ma történnék – okvetlen örülnek tartassák, végre valósággal meg is örüljön. Akit nem olyan jelleműnek ismert, mint önmaga volt, annak őt megközelíteni, barátságára szert tenni, teljes lehetetlenség volt, lett légyen bár gróf vagy herceg, sőt ekkor sokkal kevésbé! Szegény emberekkel, kiket igen becsületeseknek ismert föl, ha oly sorsúak voltak is, kikkel ma hason állású egyének botrány volna társalogni, benső baráti viszonyt kötött, míg ellenben befolyásos előkelő egyéneket, kik neki árthattak, de akik nem rokon elvűek és erkölcsűek voltak, minden hízelgésük dacára elutasított köréből. Szerintem olyan eszményi tökélye volt ő egy republikánus embernek, aminő csak Marius korának keretébe illett volna be, s még 1849-ben is valódi erkölcsi anachronizmus gyanánt rítt ki a kor szelleméből.”

Egy ilyen jellemet a kiegyező ország közléte nem tisztelhetett őszinte, belső meggyőződésből, annál inkább tettetésből. A hősi halál olyan mártírfénybe borította a költő alakját, hogy egyre kevésbé lehetett a maga hitelességében felmutatni életútját, a nép java pedig olyan mértékben fogadta el magának, mint egyetlen, számára érthető vagy annak vélt költőt, hogy e népi kultusz ellen sem volt ajánlatos fellépni – elkezdődött hát szükségképpen egy hamis bálványozás, egy álságos nemzeti egyetértés Petőfi körül.

A múlt század végén az induló Ady Endre, aki zsenyéiben még nem tudott igazán forradalmi újítóként tündökölni, de igazságot akaró, szókimondó őszinteségével publicistaként már Petőfi útját járta, teljes joggal gúnyolódott e váratlanul kivirágzott Petőfi-rajongáson:

„Nagynevű emberek, díszes állású urak egymás után visszaemlékeznek arra az időre, mikor boldoggá tette őket egy-egy találkozás a nagy poétával.

Fölkelnek a »kortársak«. Mind-mind előkelő urak. Mindegyiknek van egy története, amelynek vége az, hogy mennyire tisztelték ők ezt a »tüneményeszerű lángelmét« s milyen boldogok, hogy beszélhettek vele. (...)

Azok a nagy urak, kik most büszkén „emlékeznek vissza”, kik 46 most sorba kamatoztatják a jóféle Petőfi-tőkét: míg élt, lenézték a szegény, egzaltált embert, kopott, fakó poétát.

Hiador írja, hogy nagyon sokan az utcán is szégyeltek vele végigmenni, s bizonyára Görgey hadvezér úr sem volt olyan nagyon megilletődve a Petőfivel való találkozáskor, mint ahogy most állítja egy levelében, melyet valami német laphoz intézett.

Ez az igazság, ez a hisztorikum. És ezt az igazságot szinte megköveteli Petőfi hatalmas egyénisége.

Nem volt ő olyan kicsiny ember, hogy saját kora megértse, hogy saját »kortársai« méltányolják.”

A zseni körül megkötött „isten békéjét” a XIX. századvégi s XX. századeleji progresszió törte meg. Ady forradalmi demokratizmusa ekkoriban nyitottan fogadta be a szocialisztikus eszméket is – egy ilyen költő nem tűrhette, hogy a retrográd erők lobogójukra tűzhessék Petőfit. A korabeli munkásmozgalom is tiltakozott Petőfi kisajátítása ellen. Nem részletezem az idevágó főbb dokumentumokat – Csanádi Imre szép gyűjteménye (*Petőfi koszorúja*, Bp. 1973) és Margócsy István friss antológiája (*Jöjjön el a te országod...* Bp. 1988) sok idevágó szöveget közöl, Tamás Anna pedig egy részletes tanulmányban fel is vázolta a főbb frontokat (*Vita a századfordulón Petőfi és a szocializmus kapcsolatáról*. In: *Petőfi-mozaik* Bp. 1975).

Szocialista oldalról Pogány József túl harsányan erősködött Petőfi „szocializmusa” mellett, számos sértést is megengedett magának Ferenczi Zoltánnal szemben, aki mégiscsak a Petőfi-biográfia klasszikusa. Egy darabig az ifjú Szabó Ervin is hajlott a tétel elfogadására (később azonban a tudományos tárgyilagosság követelményeihez illően elismerte, hogy a költő nem sorolható a szocialisták táborába). Kunfi Zsigmond gorombaságokban nem szűkölködő vitairata szintén főleg Ferenczit célozta meg, de óvakodott annak deklarációjától, hogy költőnket bárki is szociáldemokratának, szocialistának állítsa. Ferenczi liberalizmusának „korlátái” természetesen minden eszmei-politikai kérdéseket érintő dolgozatában tetten érhetők, de a vitában – különös módon – ő volt az egyetlen, aki a legfőbb ideológiai összefüggést felmutatta, hangsúlyozva a költő feltétlen *szabadságpártiságát*. (Erről még lesz szó.) Ráadásul gesztust is tett szocialista ellenfeleinek: „... a költő jelleme és gondolkodása feljogosít arra a következtetésre, hogy a mai tapasztalatok és a nép mai helyzetének szemlélete s közelebbi ismerete a szocialisták egyik vezérévé tette volna, ha tovább él”.

Egy nagy író bölcs tárgyilagosságával szólalt meg a vitában Kosztolányi, még 1906-ban megengedve Petőfi szocialista vonásainak elismerését is: „Megjegyzem, rám nézve nagyon mellékes az, hogy a legnagyobb magyar lantost a szocialisták a szakszervezetek lírikusának tartják s követelményeinek pár kifejezéséből az ő ügyük számára kovácsolnak érvet. Az sem bánt, hogy Petőfi Sándort megteszik az első magyar proletárnak. Maga a szocialistáknak Petőfi iránt érzett állandó, megújuló tisztelete és lángoló szeretete azonban nem hagyhat közönyösen. Itt, úgy sejtem, valami igazság lappang a külsőség mögött, a lelkesedés lángjának van égő anyaga, tápja...”

Miközben a tudomány berkeiben és a publicisztikában zajlott a Petőfi-háború, „emelkedett lelkű úrinők” kampányt indítottak egy olyan Petőfi-ház építéséért, mely összpontosítaná a költő hagyatékát, gazdag kézirat- és ereklyegyűjteményét, s „gondoskodnék e kincsek méltó őrizetéről”. Mondanunk sem kell, hogy a kezdeményezés az arisztokrácia köréből bontakozott ki: mintegy negyedszáz báróné, grófné és lovagné alkotta a gyülekezet krémjét. 1909. november 7-én megnyílt a Petőfi-ház. Ünnepi beszédet Herczeg Ferenc mondott, „a legnagyobb magyar” titulását adományozva Petőfinek, s gróf Apponyi Albertné *őnagyméltósága* kegyeskedett inaugurálni annak a Petőfinek házát, aki *A mágnásokhoz, A királyok ellen, Az apostol* című műveiben és sok más versében mondott ki halálos ítéletet a feudális kiváltságok rendjére ...

Az első világháború idején folytatódott e hamisítás, Petőfit egy monarchikus háború uszító propagandistájává igyekeztek lefokozni.

Az 1918-as és 19-es forradalmak bukása után újra fellángolt a harc: implicite bűnösnek találván a költőt a forradalmi eszmék meghonosításában, komoly tudósok is hazafias kötelességüknek érezték leckéztetni Petőfit, másfelől világnézete forradalmi vonásait átértelmezni. Horváth János monográfiája kétségtelenül gazdag finom esztétikai elemzésekben, de teljesen a politikai pamfletista modorában ír *Az apostol*ról, gyűlöletét nem is leplezve. Hankiss János s főleg egy-két kevésbé ismert irodalomtörténész le akarta tagadni, hogy költőnk valaha is papellenes, antiklerikális verseket írt volna, amihez persze túl sok múról kellett elfeledkezniük. Berzeviczy Albert akadémikus tekintélyével tüzelve a kommün ellen, azt bizonygatta, hogy Petőfi szellemének semmiféle köze nem lehetett az ilyen internacionalista bűnözőkhöz.

Nagyon messzire vezetne a baloldali s főleg kommunista emigráció Petőfi-képének vizsgálata, de annyi megállapítható, hogy mondjuk Kun Béla viszonylag terjedelmes Petőfi-tanulmánya akaratlanul is mintegy válaszként született meg a Berzeviczyek költőnkől minden társadalmi forradalmiságot kilúgozó támadásaira. S ahogy ilyenkor lenni szokott, az egyik vélemény megmerevedése nyers egyszerűsítésekhez vezetett a másik oldalon: Petőfinek a *Vorproletariat*-hoz, az előproletariátushoz sorolása, világnézetének a babouvizmus (= babeufizmus) vonzáskörébe állítása, ráadásul egy földosztási program felfedezése a költőnél igen kevésbé felel meg az egzakt tényeknek. (Magát a földosztás szót Petőfi sosem írta le, egy *róla* szóló kései és kétes *emlékezésben* fordul elő e fogalom.) Mindez nem fékezte Rákosi Mátyás kisajátítási buzgalmát: 1948 nyarán egy, a filmhíradó által is rögzített beszédben úgy tüntette fel a költőt, mint aki *kommunistaként* bukott el a szabadszállási választáson. Ez természetesen szintén propaganda fogásnak minősíthető.

Révai, talán Szabó Ervin hatására is, óvakodott Petőfit kommunistaként felléptetni. Jóval később, Aczél György művelődés-politikai korszakában, a hatalom részéről ilyen irányú kísérletre szintén nem került sor.

1947-48-ban, húszévesen néhány előtanulmányt folytattam *A márciusi fiatalok* című könyvemhez. Kommunistának természetesen nem állítottam be Petőfit, de ennek az eszmének sugárzását erősebbnek mutattam művében, mint amennyi reálisan

feltehető. Legközelebb már csak nagyjából negyed század múltán kerültem újra szembe a kérdéssel. A Petőfi-életrajz első kötetének megjelenése után, a II. kötet írása közben nem takaríthattam meg az önálló kutatásokat, hiszen a hetvenes évek első felében egyre élesebbekké váltak a viták e tárgykörben. Két főbb irányzat jelentkezett: előbb Lukácsy Sándor állt elő *Petőfi és Cabet* című fontos tanulmányával, s *mindenütt* megtalálni vélte a francia (utópista) kommunista hatását Petőfi életművében, világnézetében. Talán nem függetlenül azoktól a kritikáktól, amelyek Cabet forradalomellenes nézeteire figyelmeztettek, a szerző hamarosan áttért a babeufi-buonarrotiánus, vagyis forradalmi előkommunizmus Petőfit meghódító elméletének kifejtésére. Több tanulmányában, cikkében, külföldi folyóiratokban is buonarrotiánus típusúnak minősítette Petőfi világnézetét.

Más úton indultak Pándi Pál vizsgálatai. Különböző folyóiratokban publikált résztanulmányai után 1972-ben megjelent kétkötetes monográfiájában, hatalmas áttekintést adott az általa *új szociális eszméknek* nevezett, forradalmi demokratikus, szocialista és kommunista tanok reformkori jelentkezéséről. Ha vitapartnere túlzottan is egyetlen iskola hatására vezette vissza a költő világnézetének formálódását, Pándi a legkülönbözőbb irányzatok felől közeledett Petőfihez, s olyan mennyiségű ismeretet halmozott fel két kötetében, amelynek csak részleges elsajátítása sem tehető fel a fiatalon elhalt költőről. Mindkét irányzat találkozott abban is, hogy a költő saját vallomását, mely szerint evangéliuma a francia forradalmak története volt (tehát nem egy vagy akár sok utópista tanítása), érdemben nem építette be a világnézeti szintézisbe.

Félre tettem hát az életrajz második kötetét. Először azt kellett vizsgálnom, hogy az *evangéliumnak* tekintett francia forradalomtörténet csakugyan meghatározó szerepet töltött-e be Petőfi világképében s megállapíthattam, hogy hitelesen vallott magáról. Mintegy másfél évtizeden át kisebb-nagyobb megszakításokkal dolgoztam e kérdéskörön. A részletekről nem szólok itt, mert sommás kivonatoknak aligha lehetne hasznuk. Legfeljebb annyit kívánok mondani e hosszadalmas vitáról, hogy a Petőfi-életmű utóéletében elég szokatlanul, a polémiák jobbjára megmaradtak a tudományos folyóiratok és gyűjteményes tanulmánykötetek keretei között. Ennek a pozitív körülménynek nemcsak a résztvevők szándékaiban kereshetők az okai, hanem abban is, hogy a különböző eszmeáramlatok, ma már olykor meglehetősen obskúrus tanok elfeledett vagy nálunk az értelmiség zöme által sosem ismert képviselői fölött szélesebb körben nem is lehetne vitatkozni – nem volna ehhez felvevő közönség.

Talán mégis megragadható e szerteágazó vitában egy olyan döntő mozzanat, mely önmagában is érzékelteti, hogy Petőfi mennyire nem gyömöszölhető be egyik kommunisztikus, vagy akár szocialisztikus iskola kalodájába sem: a szabadság és az egyenlőség fogalmának használata meghatározó módon jelzi, ki sorolható be a szocialisták-kommunisták eszmekörébe. Ez utóbbiak ugyanis a pusztán *jogi* egyenlőséget kevésnek tartják, a gazdasági esélyek egyenlőségét vagy éppen a vagyonközösség elvét hirdetik. Amikor Petőfi *a bőség kosarát* emlegette, s *egyaránti* részesedést követelt *mindenkinek*, kétségtelenül olyan fogalmat írt be versébe, amely összhangba hozható a kommunista elosztással. E 47-es versen kívül azonban később sosem tért vissza erre, s maga az *egyenlőség* szava összesen *kétszer* fordul elő életművében – mind a kétszer a törvény előtti egyenlőség *polgári demokratikus* értelmében! A szabadság viszont, amely a liberalizmus kulcsszava, 221-szer jelenik meg verseiben, prózájában. Az arány oly beszédes, hogy hosszan magyarázni fölösleges is.

Maga Petőfi azonban az 1847-es „egyaránt” értelmezéséhez egy rendkívüli „magyarázatot” fűzött 1848-ban, s épp *Az apostolban*; mely valóban *eszméi szótárának*

nevezhető! Ezt a „kiegészítést” soha senki nem magyarázta Petőfi egyenlőség fogalmának kapcsán, említésre is csak más összefüggésben került sor, magam is csupán a viták közben döbbsentem rá, mit is mond a börtönben töprengő Szilveszter:

*S miért jutott e kárhozat helyére?
Mert amit isten meghagyott neki,
Tudtára adta azt az embereknek,
Hogy egy közös jó van, miből
Egyenlőn jár mindenkinek
A rész, s ez a közös jó a szabadság!
Ki ebből elvesz egy porszemnyit is
Mástól, halálos vétket követ el,
S azt ki szabad, azt ki kell irtani!*

Az *apostol* fenti (ismétlem: *ebben* az összefüggésben *elhallgatott*) részlete megvilágítja, miért nevezte a maga forradalomvallását Petőfi *szabadságvallásnak*: ha a szocialisztikus, kommunisztikus iskolák azt vallották, amit Cabet, hogy ti. az ő vallásuk morálja az egyenlőség, amin nem polgári-jogi, hanem tényleges, gazdasági egyenlőséget értettek, akkor Petőfi határozott szavakkal közli, hogy mit kell *egyenlőn* elosztani – *csak* a szabadságot! Ez az *egyetlen közös jó!* Nem a termelőeszközök, nem a használati javak egyaránti elosztásáról szól itt a költő, mint minden kommunisztikus irányzat, hanem egyértelműen és kizárólag a szabadság „egyenlőségéről”. Ez elvi és el nem mosható különbségre utal *mindenféle* (nem csak a buonarrotiánus) kommunizmus és Petőfi szabadságvallása között!

Petőfi tehát radikális, plebejus, hevesen szabadságpárti forradalmárként nyitottan állt kora nyugat-európai szociális eszméi előtt is, de nem volt ámokfutó, tudta, hogy mi időszerű Magyarországon, és mi nem. A legmerészebb forradalmárok mindig elődüknek tekinthetik Petőfit, de egyetlen eszme, egyetlen politikai irányzat sem sajátíthatja ki magának kizárólagos tulajdonául.

(Élet és Tudomány, 1989. március 17.)

JEGYZETEK

[1] „Nemzetünknek gyáva jellemtelensége” – e három szó annyira bántotta Dr. Váczy Jánost, a Deák-levelek múlt századi kiadásának sajtó alá rendezőjét, hogy miközben előszavában „főelvnek a *hűséget*” nevezte, a hazafias büszkeségre sértő kitélt csendben és jelzés nélkül mellőzte. (*Deák Ferenc emlékezete. Levelek.* 1990.) Ami nem helyeselhető ugyan, de nem is lephet meg bennünket: akik akár a millenniumot megelőző mámor légkörében, akár sokkal később, irtóznak a nemzeti hibák ostorozásától, kényszerűen jutnak el klasszikus szövegek letagadásáig vagy meghamisításáig. [\[vissza\]](#)

[2] A fenti írás első megjelenésekor a *Petőfi szabadságvallása* címet kapta, most visszaállítottam az eredetit. Általában a kéziratok alapján szerkesztettem e füzetet, ezért

itt-ott a korábbi publikációkhoz képest bővült az annak idején terjedelmi okok miatt kihagyott szövegekkel. F. S. [\[vissza\]](#)

Készült 500 példányban

**Ez a
18
példány**

**ISBN 963 400 421 o
ISSN 0866 – 4420**

Felelős kiadó: a szerző

Felelős szerkesztő: Tabák András

**910125 Tótfalusi Tannyomda
Felelős vezető: Nagy Lajos igazgató**

Terjeszti: a TÉKA Könyvértékesítő Vállalat
